

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародної економіки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 Економіка

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему **«Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку»**

здобувача Степанова Данила Максимовича

Науковий керівник: к.е.н., професор Черницька Тетяна Володимирівна

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Столярчук Я.М.

Київ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародної економіки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА **«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»**

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ С Соціальні науки, журналістика,
інформація та міжнародні економічні
відносини

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ С1 Економіка та міжнародні економічні
відносини (спеціалізація Економіка)

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми
«Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародної економіки

(підпис) Цимбал Л.І.
(ініціали, прізвище)
« _____ » _____ 2025 р.

(підпис) Столярчук Я.М.
(ініціали, прізвище)
« _____ » _____ 2025 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Степанову Данилу Максимовичу

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «23» червня 2025р. № 837-ст

Кваліфікаційна магістерська робота виконується на матеріалах: нормативно-правових актів та статистичних даних США, звітів СОТ і МВФ, ОЕСР та ін., низки зарубіжних та вітчизняних наукових досліджень.

План кваліфікаційної магістерська роботи

Розділ 1	Теоретико-методологічні засади дослідження інтелектуального ресурсу глобального економічного розвитку
Розділ 2	Сучасні значення та роль інтелектуального ресурсу в глобальному економічному розвитку
Розділ 3	Ключові напрями та тенденції розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання
Об'єкт дослідження:	процеси інтелектуалізації глобального економічного розвитку
Предмет дослідження:	умови, чинники та механізми розвитку інтелектуального ресурсу глобального економічного розвитку
Мета кваліфікаційної магістерської роботи:	розкриття теоретико-методологічних засад дослідження інтелектуального ресурсу глобального економічного розвитку, оцінка його ролі у світовій економіці, а також обґрунтування ключових напрямів та тенденцій розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання.

Конкретні завдання, які здобувач має виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1

- дослідити теоретичні підходи і концепції економічного зростання та розвитку;
- вивчити еволюцію та сутність інтелектуального капіталу; охарактеризувати методику оцінки моделей економічного зростання на основі інтелектуального капіталу;
- охарактеризувати методику оцінки моделей економічного зростання на основі інтелектуального капіталу;

У розділі 2

- зробити аналіз світового досвіду використання інтелектуальних ресурсів країнами в умовах глобальних трансформацій;
- дослідити глобальну ефективність використання інтелектуальних ресурсів
- дослідити поточний стан та використання інтелектуальних ресурсів в Україні;

У розділі 3

- визначити напрями та тенденції забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання;
- обґрунтувати впровадження стратегічних пріоритетів інтелектуальних ресурсів в Україні.

Завдання підготував
науковий керівник

(підпис)
« 23 » червня 2025 р.

проф. Черницька Т.В.

Завдання одержав здобувач

(підпис)
« 23 » червня 2025 р.

Степанов Д.М.

Реферат

Кваліфікаційна магістерська робота викладена на 71 сторінці, містить 11 рисунків, перелік джерел посилання з 64 найменувань.

«Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку»

Об'єктом дослідження є процеси інтелектуалізації глобального економічного розвитку.

Предметом дослідження є умови, чинники та механізми розвитку інтелектуального ресурсу глобального економічного розвитку.

Метою є розкриття теоретико-методологічних засад дослідження інтелектуального ресурсу глобального економічного розвитку, оцінка його ролі у світовій економіці, а також обґрунтування ключових напрямів та тенденцій розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі *завдання*:

- дослідити теоретичні підходи і концепції економічного зростання та розвитку;
- вивчити еволюцію та сутність інтелектуального капіталу; охарактеризувати методику оцінки моделей економічного зростання на основі інтелектуального капіталу;
- охарактеризувати методику оцінки моделей економічного зростання на основі інтелектуального капіталу;
- зробити аналіз світового досвіду використання інтелектуальних ресурсів країнами в умовах глобальних трансформацій;
- дослідити глобальну ефективність використання інтелектуальних ресурсів
- дослідити поточний стан та використання інтелектуальних ресурсів в Україні;
- визначити напрями та тенденції забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання;

– обґрунтувати впровадження стратегічних пріоритетів формування інтелектуальних ресурсів в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання отриманих висновків і узагальнень у подальших наукових дослідженнях, під час підготовки аналітичних матеріалів і рекомендацій у сфері державної інноваційної політики та стратегічного планування, а також у консалтинговій та інвестиційно-аналітичній діяльності для оцінки інтелектуального потенціалу та прогнозування трендів глобальної економіки знань.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи – 2025.

Рік захисту кваліфікаційної магістерської роботи – 2025.

Ключові слова: інтелектуальний ресурс, інтелектуальний капітал, економічне зростання, ендегенне зростання, інноваційна політика, глобальний розвиток, економіка знань.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	##
ВСТУП	##
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РЕСУРСУ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	##
1.1 Теоретичні підходи і концепції економічного зростання та розвитку	##
1.2. Еволюція та сутність інтелектуального капіталу	##
1.3 Методика оцінки моделей економічного зростання на основі інтелектуального капіталу	##
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНІ ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РЕСУРСУ В ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ	##
2.1. Аналіз світового досвіду використання інтелектуальних ресурсів країнами в умовах глобальних трансформацій	
2.2. Дослідження глобальної ефективності використання інтелектуальних ресурсів	
2.3 Дослідження поточного стану та використання інтелектуальних ресурсів в Україні	##
РОЗДІЛ 3 КЛЮЧОВІ НАПРЯМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ	##
3.1. Напрями та тенденції забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання	
3.2 Обґрунтування впровадження стратегічних пріоритетів економічного зростання України на засадах інтелектуального капіталу	##
ВИСНОВКИ	##
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	##
ДОДАТКИ	##

ВСТУП

Актуальність дослідження. У XXI столітті глобальна економіка переживає фундаментальну трансформацію, пов'язану з переходом від індустріальної до постіндустріальної парадигми розвитку. Ключовим чинником цієї трансформації є інтелектуальний ресурс, який поступово витісняє традиційні фактори виробництва — землю, працю та фізичний капітал — з позицій головних драйверів економічного зростання. За даними Світового банку та ОЕСР, у розвинених країнах частка нематеріальних активів у загальній структурі капіталу підприємств перевищує 80%, що свідчить про радикальну зміну природи створення економічної вартості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глобальний індекс інноваційності (GII) 2024 року, опублікований Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO), демонструє стійку кореляцію між рівнем розвитку інтелектуального капіталу та економічним добробутом націй. Країни-лідери рейтингу — Швейцарія, Швеція, США, Сінгапур та Великобританія — характеризуються потужними інноваційними екосистемами, високими інвестиціями в дослідження та розробки (R&D), а також розвинутою системою захисту інтелектуальної власності.

Водночас для України, яка посідає 60-те місце у GII 2024 та характеризується значним дисбалансом між потенціалом людського капіталу та ефективністю його реалізації, питання розвитку інтелектуального ресурсу набуває особливої актуальності. В умовах повномасштабної війни та необхідності повоєнної відбудови інтелектуальний капітал стає стратегічним активом, здатним забезпечити модернізацію економіки та її інтеграцію у глобальні високотехнологічні ланцюги створення вартості.

Теоретичним підґрунтям дослідження є ендогенні теорії економічного зростання, розроблені П. Ромером, Р. Лукасом, Ф. Агіоном та П. Хоувіттом, які концептуалізували знання як ключовий ендогенний фактор довгострокового економічного розвитку. Концепція інтелектуального капіталу, сформована Л.

Едвінссоном, Т. Стюартом та А. Брукінгом, забезпечує методологічну основу для аналізу нематеріальних активів на мікро- та макрорівні.

Мета і завдання дослідження. *Мета* полягає у розкритті теоретико-методологічних засад дослідження інтелектуального ресурсу глобального економічного розвитку, оцінці його ролі у світовій економіці, а також обґрунтуванні ключових напрямів та тенденцій розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- дослідити теоретичні підходи і концепції економічного зростання та розвитку; вивчити еволюцію та сутність інтелектуального капіталу;
- охарактеризувати методику оцінки моделей економічного зростання на основі інтелектуального капіталу;
- зробити аналіз використання глобального інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання;
- дослідити стратегічні пріоритети формування інтелектуальних ресурсів в Україні;
- визначити напрями та тенденції забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання;
- обґрунтувати вибір ефективних механізмів економічного зростання України на засадах інтелектуального капіталу.
- охарактеризувати концептуальні основи формування зовнішньоторговельної політики держав на глобальних ринках;

Об'єктом дослідження є процеси інтелектуалізації глобального економічного розвитку.

Предметом дослідження є умови, чинники та механізми розвитку інтелектуального ресурсу глобального економічного розвитку.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: *діалектичний метод пізнання* — для аналізу еволюції теоретичних підходів до економічного зростання; *метод системного аналізу* — для дослідження структури інтелектуального капіталу;

порівняльний аналіз — для оцінки позицій країн у глобальних індексах конкурентоспроможності та інноваційності; *статистичний аналіз* — для обробки кількісних показників GII, GCI, HCI; *метод наукової абстракції* — для формулювання теоретичних узагальнень; *графічний метод* — для візуалізації результатів дослідження.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. *Теоретична значущість* одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні ролі інтелектуального ресурсу у глобальному економічному розвитку та обґрунтуванні механізмів стимулювання інтелектуального капіталу України в умовах цифрової трансформації та європейської інтеграції. *Практична значущість* одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих рекомендацій при розробці державної політики у сфері інноваційного розвитку, захисту інтелектуальної власності та стимулювання інвестицій у людський капітал.

Інформаційною базою дослідження є звіти Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), Світового банку, Всесвітнього економічного форуму (WEF), Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблематики інтелектуального капіталу та економічного зростання.

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок. Робота містить 8 таблиць та 5 рисунків. Список використаних джерел включає 55 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РЕСУРСУ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Теоретичні підходи і концепції економічного зростання та розвитку

Теоретичні підходи до пояснення економічного зростання за останні дві сотні років пройшли суттєву еволюцію — від концепцій, у яких домінували матеріальні фактори виробництва, до сучасних моделей, що визнають знання, інновації та інтелектуальний капітал основними рушійними силами довгострокового розвитку економіки. Ця трансформація відображає зміну структури світової економіки, де частка нематеріальних активів у створенні доданої вартості за останні десятиліття істотно зросла, що підтверджується емпіричними дослідженнями міжнародних організацій та економістів.

Дослідження інтелектуального ресурсу як основного чинника глобального економічного розвитку вимагає ґрунтовного розгляду еволюції теоретичних поглядів на економічне зростання. Історично економічна думка пройшла шлях від зосередження на фізичних ресурсах до акценту на знаннях та технологіях як на ключових ендогенних (внутрішніх) джерелах прогресу [7].

Теоретичні підходи до економічного зростання традиційно поділяються на класичні, неокласичні та сучасні (ендогенні) моделі.

- 1. Класичні концепції.** Класики, зокрема Адам Сміт [2] та Девід Рікардо, визначали зростання як результат накопичення фізичного капіталу та поділу праці. Зростання обмежувалося фіксованими ресурсами (наприклад, землею), що створювало песимістичні прогнози щодо довгострокового сталого розвитку. Зокрема, Рікардо підкреслював проблему спадної віддачі від землі.

Незважаючи на те, що класична школа не враховувала значення технологій як окремого фактора, саме у працях Сміта з'являється раннє усвідомлення ролі знань та навичок — автор описує технічні вдосконалення як наслідок

спеціалізації та накопичення досвіду, що фактично передбачило пізніші підходи до розуміння людського капіталу.

2. Неокласична модель (Р. Солоу, Т. Свон). У середині ХХ століття розвиток математичного моделювання дозволив сформулювати першу формалізовану модель довгострокового економічного зростання — модель Солоу–Свона. Її ключовим положенням є те, що:

- накопичення фізичного капіталу та робочої сили забезпечують лише тимчасове зростання,
- у довгостроковому періоді економіка неминуче досягає стаціонарного стану

Ця модель стала домінуючою у другій половині ХХ століття. Вона підтвердила, що зростання, спричинене лише накопиченням фізичного капіталу та праці, є тимчасовим і в кінцевому підсумку призводить до стану стаціонарності [1]. Довгостроковим фактором зростання, який дозволяв економіці постійно зростати, був визначений технологічний прогрес (або "залишок Солоу"). Проте цей фактор був екзогенним (зовнішнім) – його джерело та механізм виникнення модель не пояснювала [1]. Емпіричні дослідження, проведені Солоу та подальшими економістами, показали, що від 60% до 80% економічного зростання у розвинених країнах у післявоєнний період не можна пояснити збільшенням капіталу чи праці. Ця "невідома складова" отримала назву залишку Солоу, який трактувався як технологічний прогрес [1]. Відсутність ендогенного механізму створення технологій стала теоретичним обмеженням неокласичної парадигми.

3. Ендогенні теорії зростання (П. Ромер, Р. Лукас). У 1980–1990-х роках виникла необхідність пояснити, як технології з'являються. Саме П. Ромер, Р. Лукас та інші дослідники заклали основи нової — ендогенної — парадигми зростання, яка трактує інновації, знання та людський капітал як результати цілеспрямованої економічної діяльності. Ендогенні моделі стверджують, що технологічний прогрес (тобто знання) є внутрішнім результатом економічної діяльності (інвестицій у R&D, освіти, людський капітал) [3, 4].

Ключовою відмінністю, запровадженою Полом Ромером, є визнання знань як неконкурентного блага. Це означає, що використання ідеї однією компанією не зменшує можливості її використання іншими. Неконкурентність знань, у поєднанні з тимчасовою ексклюзивністю (забезпеченою патентами), створює позитивні зовнішні ефекти та призводить до зростаючої віддачі від масштабу на агрегованому рівні, забезпечуючи теоретичну основу для безперервного зростання [3].

Роберт Лукас у праці «On the Mechanics of Economic Development» (1988) розвинув концепцію людського капіталу як ендогенного фактора зростання. У його моделі накопичення людського капіталу через освіту та навчання на робочому місці (learning-by-doing) генерує позитивні екстерналії, які підвищують продуктивність усієї економіки. Лукас показав, що інвестиції у людський капітал мають соціальну віддачу, яка перевищує приватну, що обґрунтовує державну підтримку освіти та професійного розвитку. Філіп Агіон та Пітер Хоувітт у праці «A Model of Growth Through Creative Destruction» (1992) інтегрували шumpетеріанську концепцію «творчого руйнування» в ендогенну теорію зростання. У їхній моделі інновації є результатом цілеспрямованої діяльності фірм, мотивованих можливістю отримання тимчасових монопольних прибутків. Нові технології витісняють старі (creative destruction), що створює динамічний процес безперервного технологічного оновлення.

У цій логіці знання стають каталізатором кумулятивних процесів: чим більше інновацій створюється, тим більший потенціал для появи наступних поколінь технологій. Іншими словами, кожне нове знання не лише додає певну частку до загального технологічного рівня, а й розширює "базу" для подальших інновацій. Це формує ефект самопідсилення, коли економіки з більшою інтенсивністю інвестицій у людський капітал, освіту та R&D отримують здатність стабільно підтримувати вищі темпи зростання.

Крім того, моделі Ромера підкреслюють важливість наявності інституційних і ринкових стимулів, які здатні перетворити знання на економічний результат. Адже позитивні зовнішні ефекти від поширення технологій виникають лише у

випадку, коли економічні суб'єкти мають стимули до створення та комерціалізації інновацій. Таким чином, знання не просто доповнюють традиційні фактори виробництва, а стають центральним ресурсом довгострокової конкурентоспроможності економік.

Аналіз інтелектуального ресурсу вимагає чіткого розмежування понять "зростання" та "розвиток" оскільки ці категорії відображають різні аспекти економічної динаміки та мають різні імплікації для політики у сфері інтелектуального капіталу [6].

Економічне зростання — це кількісне збільшення виробництва товарів та послуг, що вимірюється темпами зростання реального ВВП або ВВП на душу населення. Зростання фокусується на обсязі економіки та темпах її розширення, при цьому ключовими показниками є темп зростання реального ВВП, ВВП на душу населення, рівень інвестицій у фізичний капітал.

Економічний розвиток — це якісні, структурні та інституційні перетворення, що ведуть до покращення добробуту населення. Розвиток фокусується на якості життя, соціальній справедливості та структурній модернізації економіки. Ключовими показниками є Індекс людського розвитку (ІЛР/HDI), коефіцієнт Джині, якість інституцій, очікувана тривалість життя.

Лауреат Нобелівської премії Амартія Сен у праці «Development as Freedom» (1999) обґрунтував концепцію розвитку як розширення людських свобод та можливостей. Згідно з цим підходом, метою економічного розвитку є не просто максимізація виробничого потенціалу, а створення умов для реалізації людського потенціалу та підвищення якості життя. Ця концепція підкреслює центральну роль людського капіталу та інтелектуальних ресурсів у процесі розвитку.

У контексті глобальної економіки економічний розвиток є ширшою категорією, що виходить за межі простого збільшення ВВП. Він вимагає структурних змін, обумовлених інтелектуальним ресурсом, який забезпечує якісне перетворення економічної системи та суспільства [6].

Додатково, сучасні тенденції світового розвитку демонструють, що ключові виміри економічного прогресу — інноваційність, інституційна спроможність,

цифровізація, рівень людського капіталу — безпосередньо базуються на здатності національних економік генерувати, акумулювати та ефективно використовувати знання.

Таблиця 1.1 — Основні відмінності між поняттями економічного зростання і економічного розвитку

Характеристика	Економічне зростання	Економічний розвиток
Сутність	Кількісне збільшення обсягів виробництва та національного доходу (насамперед ВВП).	Якісні структурні зміни в економіці й суспільстві, що підвищують добробут, продуктивність і соціально-економічну стабільність.
Фокус	На розширенні масштабів виробництва, інвестиціях у фізичний капітал, зростанні факторів виробництва.	На підвищенні ефективності, інституційній якості, рівні життя, інноваціях, людському капіталі та структурній трансформації
Ключові показники	Темп зростання ВВП, ВВП на душу населення, темпи приросту виробництва, рівень інвестицій у фізичний капітал.	Індекс людського розвитку (ІЛР), глобальні індекси інновацій, продуктивність праці, інституційні рейтинги, показники якості освіти та охорони здоров'я, рівень цифровізації.
Мета	Максимізація виробничого потенціалу	Розширення людських свобод та можливостей
Роль ІК	Фактор підвищення продуктивності	Основа структурної трансформації економіки

Джерело: складено автором на основі [5; 6]

У цьому контексті інтелектуальний ресурс виступає не лише джерелом технологічних змін, а й чинником формування нових моделей конкурентоспроможності, соціальної мобільності та стійкого розвитку.

Відповідно, у глобальній економіці саме здатність країни створити сприятливе середовище для розвитку людського капіталу, інноваційної активності та технологічного підприємництва визначає траєкторію її економічного розвитку.

Економіки, які зорієнтовані на відтворення інтелектуального ресурсу, демонструють більш високу адаптивність до структурних зрушень та здатність інтегруватися у високотехнологічні сегменти світового ринку. Це підтверджується досвідом країн, які за останні десятиліття здійснили успішну модернізацію на основі інтелектуального капіталу — Південної Кореї, Сінгапуру, Ізраїлю, Фінляндії.

Незважаючи на математичну елегантність моделі Солоу-Свона, вона зіткнулася з низкою емпіричних аномалій, які підштовхнули економістів до пошуку альтернативних пояснень економічного зростання. Перша критична проблема полягала у феномені умовної конвергенції. Згідно з неокласичною моделлю, бідніші країни мали б зростати швидше за багатші через ефект спадної граничної продуктивності капіталу. Однак емпіричні дослідження 1980-х років показали, що абсолютна конвергенція не спостерігається – різниця в доходах між багатими та бідними країнами не скорочувалася автоматично.

Роберт Барро та Хав'єр Сала-і-Мартін у серії робіт продемонстрували, що конвергенція є умовною – вона відбувається лише серед країн з подібними інституційними характеристиками, рівнем освіти та технологічними можливостями. Це означало, що фізичне накопичення капіталу саме по собі не гарантує зростання без відповідного інституційного та людського капіталу.

Друга фундаментальна проблема стосувалася природи технологічного прогресу. У моделі Солоу технології розглядалися як "манна небесна" – екзогенний фактор, що падає на економіку ззовні без будь-яких зусиль чи інвестицій. Проте реальність показувала, що технологічні інновації є результатом цілеспрямованих інвестицій у дослідження та розробки, освіту, патентну систему та інноваційну інфраструктуру.

Зви Гріліхес та інші дослідники продуктивності емпірично підтвердили, що витрати на R&D мають значний вплив на економічне зростання, що суперечило екзогенному трактуванню технологій. Третя проблема виявилася в парадоксі Лукаса (1990) [57], який поставив питання: чому капітал не тече масово з багатих країн до бідних, якщо в останніх гранична продуктивність капіталу має бути вищою? Лукас показав, що різниця в людському капіталі та інституційній якості створює бар'єри для такого перетікання, що знову вказувало на ендогенну природу розвитку.

Паралельно з розвитком ендогенних теорій зростання формувалася інституційна економіка, яка надала додатковий контекст для розуміння ролі інтелектуального капіталу. Дуглас Норт, лауреат Нобелівської премії 1993 року, обґрунтував, що інститути – формальні правила, неформальні норми та механізми їх виконання – є фундаментальними детермінантами довгострокового економічного розвитку.

У праці "Institutions, Institutional Change and Economic Performance" (1990) Норт продемонстрував, що країни з ефективними інститутами, які захищають права власності, забезпечують верховенство права та знижують трансакційні витрати, створюють сприятливе середовище для акумуляції та використання інтелектуального капіталу. Навпаки, екстрактивні інститути, які концентрують владу та багатство у вузького кола еліт, перешкоджають інноваціям та інвестиціям у людський капітал.

Дарон Аджемоглу та Джеймс Робінсон у монументальній праці "Why Nations Fail" (2012) розвинули цю концепцію, протиставивши інклюзивні та екстрактивні економічні інститути. Інклюзивні інститути характеризуються широким доступом до освіти, захистом інтелектуальної власності, конкурентними ринками та плюралістичною політичною системою. Саме такі інститути стимулюють інвестиції в освіту, дослідження та підприємництво – ключові компоненти інтелектуального капіталу.

Емпіричні дослідження Аджемоглу, Джонсона та Робінсона показали, що якість інститутів пояснює більшу частину відмінностей у доходах між країнами, ніж

географія чи культура. Країни з сильними інститутами здатні ефективно трансформувати інвестиції в освіту та R&D у реальні інновації та економічне зростання.

Джастін Їфу Лін, колишній головний економіст Світового банку, запропонував концепцію "нової структурної економіки" (New Structural Economics), яка інтегрує ендогенні теорії зростання з інституційним підходом та усвідомленням ролі держави у розвитку інтелектуального капіталу.

Згідно з цією парадигмою, успішний економічний розвиток вимагає структурної трансформації – переходу від низькопродуктивних до високопродуктивних секторів економіки. Ця трансформація неможлива без активної "фасилітуючої" ролі держави, яка має:

- Інвестувати в базову освіту та професійну підготовку для формування людського капіталу
- Створювати інноваційну інфраструктуру (технопарки, дослідницькі центри)
- Забезпечувати ефективну систему захисту інтелектуальної власності
- Стимулювати приватні інвестиції в R&D через податкові пільги
- Сприяти трансферу технологій та інтеграції у глобальні ланцюги вартості

Досвід азійських "тигрів" (Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру) підтверджує ефективність такої моделі. Ці країни за кілька десятиліть трансформувалися з аграрних економік у високотехнологічні індустріальні держави завдяки цілеспрямованим інвестиціям у людський капітал та стратегічній промисловій політиці.

Термін "економіка знань" (knowledge economy) був популяризований у 1960-х роках економістом Фріцом Махлупом, але набув особливої актуальності у 1990-х з появою ендогенних теорій зростання та прискоренням цифрової революції. Економіка знань – це економічна система, в якій виробництво, розподіл та використання знань є головними драйверами зростання, продуктивності та конкурентоспроможності.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у звіті "The Knowledge-Based Economy" (1996) визначила чотири стовпи економіки знань:

1. Освічена та кваліфікована робоча сила – населення з високим рівнем освіти та постійним оновленням навичок
2. Ефективна інноваційна система – мережа університетів, дослідницьких центрів, компаній та державних агенцій, які створюють та поширюють знання
3. Сучасна інформаційна інфраструктура – широкосмстові мережі, цифрові платформи та доступ до інформаційно-комунікаційних технологій
4. Сприятливе економічне та інституційне середовище – політика, що заохочує підприємництво, інновації та інвестиції в нематеріальні активи

Світовий банк розробив Knowledge Economy Index (KEI), який агрегував показники за цими чотирма напрямками для оцінки готовності країн до економіки знань. Хоча публікація KEI була припинена у 2012 році, його методологія заклала основу для інших індексів, включаючи Global Innovation Index.

1.2. Еволюція та сутність інтелектуального капіталу

Еволюція економічної думки, що відображена в ендогенних теоріях зростання, природно призвела до концептуалізації інтелектуального капіталу (ІК) як основної економічної категорії, що пояснює динаміку розвитку. Перехід до постіндустріальної економіки зумовив зростання розриву між ринковою та балансовою (бухгалтерською) вартістю компаній, що вказувало на недооцінку ролі нематеріальних активів [8]. Відповідно, ІК почав визначатися як сукупність нематеріальних активів, які забезпечують конкурентні переваги та стійке створення вартості [10].

За даними Осеан Томо (2020), частка нематеріальних активів у ринковій вартості компаній, що входять до індексу S&P; 500, зросла з 17% у 1975 році до 90% у 2020 році. Ця трансформація відображає фундаментальну зміну природи створення вартості у сучасній економіці, де традиційні фізичні активи поступово поступаються місцем знанням, брендам, інноваціям та організаційним компетенціям.

Поширення цифрових технологій і прискорення інноваційних процесів підсилили значення ІК у формуванні конкурентних бізнес-моделей, оскільки ефективне управління знаннями стало однією з умов довгострокової ринкової стійкості. У цьому контексті інтелектуальний капітал розглядається як динамічний актив, цінність якого зростає через навчання, творчість, обмін інформацією та розвиток організаційних практик. Відповідно, інтелектуальний капітал почав визначатися як сукупність нематеріальних активів, які забезпечують конкурентні переваги та стійке створення вартості.

Концепція інтелектуального капіталу пройшла тривалу еволюцію від початкових спроб кількісної оцінки нематеріальних активів до формування цілісної теоретичної системи. Термін «інтелектуальний капітал» був популяризований у 1990-х роках завдяки працям Т. Стюарта, Л. Едвінссона та А. Брукінга, хоча витoki концепції можна простежити до більш ранніх досліджень людського капіталу Г. Беккера та Т. Шульца.

Гері Беккер у праці «Human Capital» (1964) обґрунтував економічну цінність інвестицій в освіту та професійну підготовку, заклавши теоретичне підґрунтя для розуміння людського капіталу як продуктивного активу. Теодор Шульц у серії праць 1960-70-х років розвинув концепцію людського капіталу як ключового фактора економічного зростання та соціальної мобільності.

Томас Стюарт у книзі «Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations» (1997) визначив інтелектуальний капітал як «інтелектуальний матеріал — знання, інформацію, інтелектуальну власність, досвід — що може бути використаний для створення багатства». Стюарт підкреслив, що в економіці знань основним джерелом конкурентних переваг є не фізичні активи, а колективні знання, креативність та інноваційний потенціал організації.

Лейф Едвінссон, який працював директором з інтелектуального капіталу у шведській страховій компанії Skandia, разом з Майклом Мелуном у праці «Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brain» (1997) розробив практичну модель вимірювання та управління інтелектуальним капіталом (Skandia Navigator). Ця модель стала одним із перших

комплексних інструментів оцінки нематеріальних активів на корпоративному рівні.

Енні Брукінг у праці «Intellectual Capital: Core Assets for the Third Millennium Enterprise» (1996) запропонувала класифікацію інтелектуального капіталу на чотири категорії: ринкові активи, активи інтелектуальної власності, людські активи та інфраструктурні активи. Цей підхід підкреслив багатовимірність ІК та необхідність комплексного підходу до його управління.

Подальший розвиток концепції ІК був пов'язаний із систематизацією його структури та виокремленням ключових компонентів: людського, структурного та клієнтського капіталу. Така трикомпонентна модель дала змогу розглядати ІК не лише як абстрактний ресурс, а як інтегральну систему знань, компетенцій та організаційних механізмів, що забезпечують створення нових продуктів, технологій та управлінських рішень.

У сучасній науковій літературі, зокрема у працях Л. Едвінссона, Т. Стюарта та А. Брукінга, стандартно виділяють три ключові взаємопов'язані компоненти ІК [8; 9; 10]:

1. Людський капітал (Human Capital)

Це первинне джерело інноваційного потенціалу. Людський капітал охоплює знання, компетенції, навички, креативність, досвід та інноваційні здібності персоналу [9]. Ця складова є найбільш динамічним і водночас найбільш мобільним активом, оскільки вона не може бути відокремлена від індивіда. На макроекономічному рівні інвестиції в освіту, охорону здоров'я та професійний розвиток безпосередньо формують потенціал людського капіталу країни.

Людський капітал визначає швидкість, з якою економіка може адаптуватися до технологічних змін. Високий рівень когнітивних навичок, цифрової грамотності та дослідницьких компетенцій забезпечує здатність суспільства генерувати нові знання та ефективно інтегрувати їх у виробничі процеси. Одночасно, якість інституційного середовища — академічні стандарти, доступність освіти, стимули до інноваційної діяльності — визначає реальний рівень віддачі від інвестицій у людський капітал.

Як наслідок, людський капітал стає критичним чинником формування національної конкурентоспроможності, оскільки саме він забезпечує можливість створення високотехнологічної доданої вартості та розвитку інтелектуально орієнтованих секторів економіки.

2. Структурний капітал (Structural Capital)

Структурний капітал є критичним компонентом інтелектуального капіталу (ІК), що виконує функцію акумулятора та архітектора знань. Він забезпечує збереження, кодифікацію та ефективне багаторазове використання інтелектуальних ресурсів у рамках економічної одиниці [10].

Ця складова є власністю організації і, на відміну від Людського капіталу, залишається незмінною незалежно від плинності кадрів. Структурний капітал включає такі елементи:

- Інституціоналізовані знання: Патенти, ліцензії, авторські права, бази даних, ІТ-системи та програмне забезпечення.
- Інфраструктура процесів: Внутрішні системи управління, стандартизовані операційні процедури (SOP), організаційна структура та інноваційна інфраструктура (наприклад, R&D лабораторії).
- Організаційна культура: Вбудовані норми, цінності та політики, що підтримують інноваційну діяльність, обмін знаннями та швидку адаптацію [10].

Ключова роль структурного капіталу полягає у трансформації (кодифікації) неявних знань (експертиза та досвід, що містяться в Людському капіталі) у явні активи (документовані процеси, алгоритми, продукти ІВ). Тільки ця інституціоналізація дозволяє масштабувати інновації та підвищує загальну ефективність економіки, виступаючи мостом між індивідуальним потенціалом та ринковим результатом [8].

3. Клієнтський капітал (Relational Capital)

Цей компонент відображає цінність зовнішніх зв'язків, які забезпечують доступ до ринкових можливостей та монетизацію внутрішнього потенціалу. Він охоплює відносини з клієнтами, лояльність, репутацію, бренд, партнерські мережі

та зовнішні контракти [9]. Реляційний капітал забезпечує монетизацію внутрішнього потенціалу та включає такі ключові елементи:

- Ринкові активи: Бренд, репутація, лояльність клієнтів, задоволеність споживачів.
- Партнерські мережі: Відносини з постачальниками, дистриб'юторами, стратегічні альянси, спільні підприємства та участь у глобальних ланцюгах створення вартості (Global Value Chains, GVCs).
- Інституційні зв'язки: Відносини з державними органами, регуляторами та галузевими асоціаціями.

Критична роль реляційного капіталу полягає у забезпеченні успішної комерціалізації інновацій. Навіть найдосконаліший людський капітал (ідея) та структурний капітал (патент) не принесуть прибутку без налагодженого доступу до ринку, що гарантується високим рівнем РК. На глобальному рівні Реляційний капітал є визначальним для інтеграції національної економіки у світові інноваційні та виробничі ланцюги, що є необхідною умовою для стійкого ендогенного розвитку [9].

Ключова сутність інтелектуального капіталу (ІК) полягає у синергії його трьох складових — людського, структурного та реляційного капіталів [8]. Це означає, що цінність ІК є більшою, ніж проста сума його частин. Лише їхня взаємодія дозволяє:

1. Створювати стійкі інновації: Людський капітал генерує ідеї; Структурний капітал їх кодифікує та захищає; Реляційний капітал забезпечує їхню комерціалізацію на ринку.
2. Формувати стійкі конкурентні переваги: Знання та унікальні процеси (СК) неможливо швидко скопіювати, що стає надійною основою для довгострокового розвитку.

Інтелектуальний капітал є нематеріальною основою, яка безпосередньо забезпечує зростаючу віддачу від масштабу, про яку йшлося в моделях ендогенного зростання [3]. Таким чином, ІК виступає головним чинником глобального

економічного розвитку у ХХІ столітті, зміщуючи акцент з експлуатації природних ресурсів на управління знаннями.

Концепція knowledge-based capital (KBC), розроблена ОЕСР, розширює традиційне розуміння інтелектуального капіталу та включає: комп'ютеризовану інформацію (програмне забезпечення, бази даних); інноваційну власність (R&D, патенти, дизайн, авторські права); економічні компетенції (бренд-капітал, організаційне ноу-хау, фірмово-специфічний людський капітал). За даними ОЕСР, у багатьох розвинених країнах інвестиції у KBC вже перевищують інвестиції у фізичний капітал, що підтверджує тезу про перехід до економіки, заснованої на знаннях.

З огляду на сучасну значущість та багатовимірність ІК, для оцінки його впливу на глобальний економічний розвиток та інтеграції в макроекономічні моделі найбільшу релевантність мають не монетарні, а індикаторні моделі (також відомі як *scorecard*-моделі) [13]. Вони дають змогу охопити якісні та динамічні аспекти інтелектуального ресурсу, що є неможливим при зведенні ІК лише до однієї грошової оцінки.

Однією з центральних проблем управління інтелектуальним капіталом є складність його точного вимірювання та відображення у фінансовій звітності. Традиційні системи бухгалтерського обліку, сформовані в індустріальну епоху, зосереджені на матеріальних активах (основні засоби, запаси, грошові кошти) і погано пристосовані для відображення нематеріальних ресурсів.

Концептуальна проблема полягає у фундаментальній відмінності між фізичним та інтелектуальним капіталом. Згідно з традиційним обліковим принципом історичної вартості, активи оцінюються за ціною їх придбання. Однак для інтелектуального капіталу, особливо людського, такий підхід є нерелевантним – адже знання та компетенції співробітників не "купуються" у момент найму, а розвиваються та нарощуються протягом часу.

Барух Лев, професор Нью-Йоркського університету та один із провідних дослідників нематеріальних активів, у праці "Intangibles: Management, Measurement, and Reporting" (2001) продемонстрував масштаб проблеми. Він

показав, що у компаніях високотехнологічного сектору (фармацевтика, ІТ, біотехнології) до 80-90% ринкової вартості становлять нематеріальні активи, які або повністю не відображені у балансі, або значно недооцінені.

Це створює інформаційну асиметрію між менеджментом компанії, який розуміє справжню цінність інтелектуальних активів, та інвесторами, які базують свої рішення на фінансовій звітності. Результатом є волатильність акцій, труднощі в залученні капіталу для інноваційних проектів та загальна неефективність ринків капіталу.

У відповідь на ці виклики міжнародні організації зі стандартизації обліку почали розробляти специфічні стандарти для нематеріальних активів. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (IAS 38) "Нематеріальні активи", прийнятий Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB), встановлює критерії визнання нематеріальних активів у фінансовій звітності.

Згідно з IAS 38, нематеріальний актив визнається у балансі, якщо:

- Він є ідентифікованим (відокремлюваним від інших активів)
- Компанія має контроль над ним
- Очікується, що він принесе майбутні економічні вигоди
- Його собівартість може бути достовірно оцінена

Однак ці критерії є досить обмежувальними. Зокрема, внутрішньо генерований гудвіл (internal goodwill), репутація компанії, людський капітал та багато інших компонентів інтелектуального капіталу не визнаються як активи згідно з IAS 38, оскільки вони не є достатньо "контрольованими" та "ідентифікованими".

Виняток становлять витрати на розробки (development costs) – якщо компанія може довести техніко-економічну доцільність проекту, намір завершити розробку та здатність використовувати або продати результат, то ці витрати капіталізуються як нематеріальний актив замість негайного списання на витрати періоду.

Стандарт SFAS 142 (Statement of Financial Accounting Standards № 142) у США, який регулює облік гудвілу та інших нематеріальних активів, запровадив вимогу щорічного тестування гудвілу на знецінення замість систематичної амортизації. Це частково вирішило проблему, коли механічна амортизація нематеріальних активів не відображала їх реальну економічну динаміку.

Одним із найбільш цікавих феноменів, пов'язаних з інтелектуальним капіталом у сучасній економіці, є так званий "парадокс продуктивності Солоу" (Solow's productivity paradox). У 1987 році Роберт Солоу зауважив: "You can see the computer age everywhere but in the productivity statistics" ("Комп'ютерну еру видно всюди, окрім статистики продуктивності").

Справді, незважаючи на масштабні інвестиції у інформаційні технології та автоматизацію у 1980-1990-х роках, зростання продуктивності праці у розвинених країнах було розчаровуюче повільним. Це породило дебати про справжню економічну віддачу від інвестицій у цифрові технології та, ширше, в інтелектуальний капітал.

Ерік Бринйолфссон та Лорін Хітт у серії досліджень наприкінці 1990-х – початку 2000-х запропонували пояснення парадоксу. Вони показали, що відстрочений ефект (time lag) між інвестиціями в ІТ та зростанням продуктивності пояснюється необхідністю комплементарних інвестицій у організаційний капітал, навчання персоналу та реорганізацію бізнес-процесів.

Іншими словами, впровадження нових технологій саме по собі недостатнє – компанії мають також інвестувати в людський капітал (перенавчання співробітників), структурний капітал (нові організаційні процедури, бази даних) та реляційний капітал (нові відносини з клієнтами через цифрові канали). Ця синергія створює мультиплікативний ефект, який проявляється через кілька років після початкових інвестицій.

Дослідження Бринйолфссона також виявили, що варіація у продуктивності між фірмами, що використовують однакові технології, є величезною – це підтверджує, що справжній драйвер продуктивності полягає не в самих

технологіях, а в інтелектуальному капіталі компанії, який дозволяє ефективно їх використовувати.

У глобалізованій економіці інтелектуальний капітал відіграє критичну роль у формуванні та функціонуванні глобальних ланцюгів створення вартості (Global Value Chains, GVCs). Концепція GVCs, розроблена Гері Джереффі та іншими дослідниками, описує, як виробництво товарів та послуг фрагментується географічно, з різними стадіями доданої вартості, розподіленими між багатьма країнами.

Аналіз GVCs демонструє, що найбільшу додану вартість та прибутковість мають знаннево-інтенсивні етапи ланцюга: R&D та дизайн на початку ланцюга, а також маркетинг, брендинг та після-продажне обслуговування у кінці. Ця закономірність описується так званою "кривою посмішки" (smile curve), яку вперше концептуалізував Стен Шіх, засновник компанії Acer.

Згідно з кривою посмішки, виробничі операції (середина ланцюга), хоча й важливі, генерують найменшу додану вартість, оскільки вони більш стандартизовані та піддаються комодитизації. Натомість етапи, інтенсивні за інтелектуальним капіталом – дослідження, інжиніринг, дизайн, брендинг, управління клієнтським досвідом – створюють непропорційно високу цінність. Для країн, що розвиваються, це створює дилему "пастки середнього доходу" (middle-income trap). Країни можуть успішно залучити виробничі операції завдяки низьким витратам на робочу силу, але без інвестицій у людський капітал, інноваційну інфраструктуру та R&D вони ризикують застрягти на низькомаржинальних етапах GVCs. Апгрейд (upgrading) у ланцюгу вартості – перехід до більш високотехнологічних, знаннево-інтенсивних етапів – вимагає нарощування всіх трьох компонентів інтелектуального капіталу.

1.3. Методика оцінки моделей економічного зростання на основі інтелектуального капіталу

Включення інтелектуального капіталу як ендogenous фактора до моделей економічного зростання вимагає розробки адекватних інструментів його вимірювання. Складність полягає в нематеріальній природі ІК та його нелінійному впливі на економічні результати [11]. На відміну від фізичного капіталу, ІК не відображається в традиційній бухгалтерській звітності, що змушує дослідників використовувати спеціалізовані, часто непрямі, методики. Розглянемо їх у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 — Основні відмінності між категоріями економічного зростання та економічного розвитку

Група методів оцінки ІК	Сутність методів	Приклади використання	Використання на макрорівні
Монетарні/Прямі	Визначення грошової вартості ІК	Tobin's Q, EVA, Market Cap	Обмежене
Індикаторні/Системні	Система показників (KPI)	Skandia Navigator, BSC	Високе

Джерело: складено автором на основі [8; 11; 12; 13]

Дана таблиця відображає методологічну дихотомію в підходах до оцінки інтелектуального капіталу (ІК), що поділяються на дві основні групи залежно від їхньої цільової функції та можливостей агрегування на макрорівні.

Перша група, монетарні/прямі методи, зосереджена на кількісному визначенні грошової вартості інтелектуального капіталу. Сутність цих методів полягає у вимірюванні ІК як залишкового активу, найчастіше через порівняння ринкової капіталізації з балансовою вартістю компанії. Класичні приклади, такі як коефіцієнт Tobin's Q, Економічна додана вартість (EVA) та пряма Ринкова капіталізація (Market Cap), є високоефективними інструментами для оцінки на мікрорівні, тобто в рамках діяльності окремих корпорацій. Проте їхнє застосування на макроекономічному рівні, що охоплює національну економіку в

цілому, є обмеженим. Це пояснюється тим, що значна частина національного ІК, зокрема державні інвестиції у фундаментальну науку та інституційний капітал, не має ліквідного ринкового вираження, що унеможливорює коректне фінансове агрегування.

Натомість, індикаторні/системні методи являють собою підхід, орієнтований на якісну та структурну оцінку. Їхня сутність полягає у розробці комплексних систем ключових показників ефективності (KPI), які охоплюють усі складові ІК — людський, структурний та реляційний капітал. Приклади, такі як Skandia Navigator та Balanced Scorecard (BSC), слугують основою для побудови збалансованої системи метрик. Саме ця група методів має високе використання на макрорівні, оскільки вона дозволяє оцінювати не статичну вартість, а динаміку та ефективність інноваційної екосистеми країни. Міжнародні індекси конкурентоспроможності та інноваційної активності використовують індикаторний підхід для зіставлення країн за якістю інституцій, обсягами R&D інвестицій та результатами комерціалізації. Таким чином, системні методи є найбільш релевантними для аналізу інтелектуального ресурсу як чинника глобального економічного розвитку.

На макроекономічному рівні для оцінки інтелектуального капіталу використовуються комплексні глобальні індекси, які агрегують кількісні та якісні показники різних аспектів інтелектуального ресурсу. Global Innovation Index (GII) — публікується Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO) і є прямим інструментом для оцінки інтелектуального капіталу на національному рівні. GIІ вимірює як введення інновацій (Innovation Inputs): інституції, людський капітал та дослідження, інфраструктура, ринкова та бізнес-витонченість; так і інноваційні результати (Innovation Outputs): знання та технологічні результати, креативні результати. У GIІ 2024 оцінено 133 економіки світу. Лідерами рейтингу є Швейцарія, Швеція, США, Сінгапур та Великобританія.

Global Competitiveness Index (GCI) — від Всесвітнього економічного форуму (WEF) акцентує на факторах, що лежать в основі інтелектуального капіталу, зокрема на стовпах «Людський капітал» та «Інноваційна екосистема».

GCI оцінює здатність країни мобілізувати свої ресурси для забезпечення високого рівня продуктивності, включаючи оцінку навичок робочої сили, якості R&D; співпраці та ефективності функціонування ринку. У структурі GCI інтегровано дванадцять ключових компонентів, значна частина яких безпосередньо відображає рівень розвитку інтелектуального капіталу. Особливу увагу зосереджено на характеристиках людського капіталу та інноваційної екосистеми — якості освітньої системи, розвитку навичок робочої сили, стану здоров'я населення, науково-дослідного потенціалу та здатності генерувати та впроваджувати інновації. Разом з цим індекс охоплює інституційні характеристики, розвиток інфраструктури, ефективність ринкового середовища та інтенсивність взаємодії між державою, бізнесом і науковими інституціями. Така багатовимірність дозволяє оцінити, наскільки ефективно країна акумулює й використовує інтелектуальні ресурси для підвищення продуктивності та зміцнення конкурентних позицій у глобальній економічній системі.

Human Capital Index (HCI) — розроблений Світовим банком, HCI зосереджений на потенціалі наступного покоління працівників. На відміну від GCI, що відображає поточний рівень конкурентоспроможності, HCI оцінює ймовірний економічний потенціал покоління, народженого сьогодні, виходячи з якості освітніх програм, стану системи охорони здоров'я та загального рівня виживаності та здоров'я населення. Індекс інтегрує показники очікуваної тривалості та якості навчання, а також ключові параметри фізичного розвитку. HCI є ключовим індикатором якості людського капіталу та інвестицій у нього, що є першоосновою для довгострокового ендегенного зростання. У результаті HCI дає змогу оцінити базову здатність країни формувати високопродуктивну людську ресурсну основу, яка є визначальною передумовою для довгострокового ендегенного економічного зростання.

Knowledge Economy Index (KEI) — упродовж багатьох років публікувався Світовим банком, був одним із перших системних інструментів, що комплексно оцінював інституційну, інфраструктурну та освітньо-інноваційну основу економіки знань. Його методологія спиралася на чотири структурні блоки:

інституційно-економічні стимули, рівень розвитку людського капіталу, ефективність національної інноваційної системи та ступінь розвиненості ІКТ-інфраструктури. KEI відображав готовність економіки до створення, поширення та використання знань як ключового виробничого ресурсу. Завдяки інтеграції показників, що характеризують людський, структурний та реляційний капітал, цей індекс дозволяв визначати якість інституційного середовища, ступінь інноваційної спроможності та загальний рівень трансформаційної готовності країни до функціонування в умовах економіки знань.

Таблиця 1.3 — Глобальні індекси оцінки інтелектуального капіталу

Індекс	Видавець	Компоненти ІК	Основний вимір
GIPI	WIPO	Структурний, Реляційний, Людський	Інноваційна ефективність
GCI	WEF	Людський, Структурний, Інституційний	Продуктивність економіки
HCI	World Bank	Людський (здоров'я, освіта)	Потенціал продуктивності
KEI	World Bank	Комплексний	Готовність до економіки знань

Джерело: складено автором на основі [12, 13, 14]

Моделі типу *Scorecard* мають критичні переваги перед монетарними підходами, що робить їх незамінними для оцінки ІК як ресурсу національного розвитку:

1. Комплексність охоплення нематеріальних активів. *Scorecard*-моделі дозволяють охопити широкий спектр складових ІК – людський, структурний та реляційний капітал – у їхній взаємодії та синергії [13]. Це особливо важливо на макрорівні, де неможливо звести ІК до однієї числової грошової оцінки. Тож, на відміну від бухгалтерських методів, які фіксують лише історичні витрати, *Scorecard* фокусується на прогностному потенціалі та здатності генерувати майбутні доходи.

2. Відображення динаміки та багатовимірності. На відміну від статичних грошових моделей, *scorecards* фіксують тренди, зміни та структурні зсуви у розвитку знань, інновацій та інституцій. Вони дають змогу ефективно відстежувати прогрес у часі та ідентифікувати слабкі місця в національній інноваційній системі [12]. Це дозволяє державі не лише констатувати факт, а й бачити причинно-наслідкові зв'язки між інвестиціями (входами) та інноваційними результатами (виходами), як це реалізовано в GII.
3. Можливість включення якісних індикаторів. Оцінка ІК неможлива виключно кількісними методами. Системи показників дозволяють інтегрувати такі критичні для розвитку параметри, як інноваційність середовища, якість освіти, рівень довіри та інституційна ефективність, які є важко монетизованими, але критично важливими для сталого економічного розвитку [11]. Ці параметри важко монетизувати (наприклад, оцінити вартість довіри), але вони є фундаментальними бар'єрами або, навпаки, каталізаторами для реалізації потенціалу Людського капіталу.
4. Адаптивність та гнучкість під національні особливості. Моделі *Scorecard* є гнучкими; їхня структура може бути легко модифікована під рівень розвитку країни, її інституційну структуру та стратегічні пріоритети. Це робить їх зручними для використання в національних дослідженнях та при розробці державної політики, дозволяючи враховувати специфіку, наприклад, економіки, що розвивається, чи країни з транзитною економікою [13].
5. Підвищення аналітичної прозорості та можливість порівнянь. *Scorecard*-моделі забезпечують структуровану ієрархію показників від загальних індикаторів розвитку до конкретних метрик ІК. Це дозволяє проводити ефективні міжкраїнні порівняння та виявляти різні типи моделей розвитку, орієнтованих на знання.
6. Можливість інтеграції з макроекономічними моделями. Системи показників можуть бути вбудовані у моделі ендогенного зростання, індекси конкурентоспроможності (наприклад, WEF GCI) та оцінку інноваційних

кластерів. Це перетворює їх на інструмент стратегічного аналізу, а не просто на систему обліку.

Окрім індикаторних моделей, у корпоративному секторі розроблено ряд прямих методів оцінки інтелектуального капіталу, які намагаються визначити його грошову вартість. Хоча ці методи мають обмежене застосування на макрорівні, їх розуміння важливе для комплексного аналізу ІК.

Метод ринкової капіталізації базується на припущенні, що різниця між ринковою вартістю компанії (капіталізацією на фондовій біржі) та балансовою вартістю її чистих активів представляє вартість інтелектуального капіталу. Формула виглядає так:

$$IK = \text{Ринкова капіталізація} - \text{Балансова вартість чистих активів} \quad (1.1)$$

Інтелектуальний капітал (ІК) визначається як залишок або ринкова премія — різниця між загальною оцінкою компанії ринком та її офіційно облікованими (записаними у балансі) чистими активами.

Цей залишок акумулює вартість усіх нематеріальних елементів, які не відображені у традиційній бухгалтерській звітності, але визнані ринком як джерело майбутніх прибутків: бренд, технології, організаційний капітал, кваліфікація персоналу та клієнтська база.

Цей метод інтуїтивно привабливий та простий у застосуванні для публічних компаній. Проте він має суттєві обмеження:

- Ринкова капіталізація відображає не лише ІК, а й очікування інвесторів щодо майбутніх прибутків, стан фондового ринку та спекулятивні фактори
- Метод неможливо застосувати для приватних компаній або на макрорівні
- Волатильність ринкової капіталізації робить оцінку нестабільною

Метод оцінки вартості активів (Asset Valuation Method) намагається оцінити окремі компоненти інтелектуального капіталу через капіталізацію майбутніх доходів, які вони генеруватимуть. Наприклад, вартість патенту можна оцінити через дисконтування очікуваних роялті або додаткових прибутків, які він забезпечить.

Баруч Лев та Фен Гу розробили Knowledge Capital Scorecard, який оцінює вартість інтелектуального капіталу через нормалізовані прибутки (normalized earnings) – різницю між фактичними та середньогалузовими прибутками компанії, яка приписується перевазі в ІК. Цей метод дозволяє оцінити приріст вартості, створений інтелектуальним капіталом.

Енні Брукінг, британська дослідниця та консультант, розробила метод Technology Broker, який комбінує якісний аудит інтелектуального капіталу з фінансовою оцінкою. Метод включає анкетування за чотирма категоріями ІК (людські активи, активи інфраструктури, активи інтелектуальної власності, ринкові активи) з використанням близько 180 діагностичних питань.

Кожна категорія оцінюється за ступенем розвитку (від "відсутнє" до "повністю розвинене"), після чого проводиться фінансова оцінка на основі методу очікуваного доходу або ринкових мультиплікаторів. Хоча метод є трудомістким, він забезпечує комплексне розуміння сильних та слабких сторін інтелектуального капіталу організації.

IC Rating™, розроблений Intellectus в співпраці зі шведськими дослідниками, є системою сертифікації інтелектуального капіталу компаній. Це по суті кредитний рейтинг для інтелектуального капіталу, який допомагає інвесторам та кредиторам оцінити ризики, пов'язані з нематеріальними активами компанії. Рейтинг базується на всебічному аудиті 40+ показників, згрупованих за трьома вимірами: ефективність (як ефективно використовується ІК), ризик (наскільки стійким є ІК) та оновлення (наскільки активно компанія інвестує у відтворення ІК). Фінальний рейтинг (від AAA до C) сигналізує про якість інтелектуального капіталу компанії.

Для оцінювання не лише обсягу інтелектуального капіталу, а насамперед ефективності його використання у процесі створення економічної вартості в економічній науці сформовано систему кількісних показників та аналітичних індексів. Їх застосування дозволяє перейти від описового аналізу нематеріальних ресурсів до емпірично обґрунтованої оцінки їх впливу на фінансові результати підприємств і темпи економічного зростання. Найбільш поширеними у

прикладних дослідженнях є мікроекономічні показники ефективності інтелектуального капіталу, а також макроекономічні моделі, що інкорпорують знання та людський потенціал у класичні виробничі функції.

Однією з найбільш відомих і широко застосовуваних методик є коефіцієнт інтелектуальної доданої вартості VAIC™, розроблений А. Пулічем. Його концепція ґрунтується на ідеї, що конкурентні переваги компанії формуються не стільки обсягом наявних ресурсів, скільки здатністю ефективно перетворювати як матеріальний, так і інтелектуальний капітал у додану вартість. Метод VAIC орієнтований на використання даних фінансової звітності, що робить його придатним для міжфірмових і міжгалузевих порівнянь.

Базовим елементом методики є показник доданої вартості, який відображає сумарний економічний результат діяльності компанії та слугує джерелом винагороди для всіх власників факторів виробництва. Додана вартість визначається як сума операційного прибутку, витрат на персонал і амортизаційних відрахувань, що дозволяє врахувати внесок як капіталу, так і праці у створення вартості:

$$\text{Додана вартість} = \text{операційний прибуток} + \text{витрати на персонал} + \text{амортизація}. \quad (1.2)$$

Економічний зміст цього показника полягає в тому, що він відображає загальний обсяг новоствореного доходу, який може бути розподілений між власниками капіталу, працівниками та інвесторами.

На основі показника доданої вартості розраховується інтегральний коефіцієнт VAIC, який є сумою трьох складових, що характеризують ефективність використання різних видів капіталу. Ефективність людського капіталу відображає здатність персоналу генерувати додану вартість на одиницю витрат на працю і визначається як відношення доданої вартості до витрат на персонал:

$$\text{Ефективність людського капіталу} = \text{додана вартість} / \text{витрати на персонал}. \quad (1.3)$$

Ефективність структурного капіталу показує, яка частка доданої вартості забезпечується організаційними процесами, технологіями та інституційною

структурою компанії. Структурний капітал визначається як різниця між доданою вартістю та витратами на персонал, а відповідний коефіцієнт розраховується як:

$$\text{Ефективність структурного капіталу} = \text{структурний капітал} / \text{додана вартість}. \quad (1.4)$$

Ефективність залученого капіталу характеризує продуктивність використання фізичних і фінансових ресурсів та визначається як відношення доданої вартості до сукупного залученого капіталу:

$$\text{Ефективність залученого капіталу} = \text{додана вартість} / \text{залучений капітал}. \quad (1.5)$$

Узагальнюючий показник VAIC обчислюється як сума наведених коефіцієнтів:

$$\text{Коефіцієнт інтелектуальної доданої вартості} = \text{ефективність людського капіталу} + \text{ефективність структурного капіталу} + \text{ефективність залученого капіталу}. \quad (1.6)$$

Високе значення VAIC інтерпретується як свідчення здатності компанії ефективно трансформувати інтелектуальні та матеріальні ресурси у фінансовий результат. Емпіричні дослідження у різних країнах і секторах економіки демонструють стійкий позитивний зв'язок між VAIC та такими показниками, як рентабельність активів, рентабельність власного капіталу та ринкова капіталізація.

Іншим підходом до оцінювання економічної значущості інтелектуального капіталу є метод розрахованої нематеріальної вартості, відомий як Calculated Intangible Value. Його логіка ґрунтується на порівнянні фактичної рентабельності активів компанії з середньогалузевим рівнем. Перевищення цього показника інтерпретується як результат використання нематеріальних активів, а капіталізація різниці дозволяє оцінити вартість інтелектуального капіталу. Таким чином, метод CIV орієнтований на ідентифікацію додаткового прибутку, який не може бути пояснений лише фізичними активами.

Для оцінювання результативності інноваційної діяльності дедалі частіше застосовується показник віддачі від інвестицій в інновації. Він дозволяє оцінити,

наскільки ефективно витрати на дослідження і розробки трансформуються у прибуток від нових продуктів і технологій:

$$\text{Віддача від інвестицій в інновації} = (\text{прибуток від нових продуктів} - \text{витрати на дослідження і розробки}) / \text{витрати на дослідження і розробки}. \quad (1.7)$$

Цей індикатор є особливо інформативним для високотехнологічних компаній, де структурний капітал відіграє ключову роль у комерціалізації інновацій.

На макроекономічному рівні оцінювання внеску інтелектуального капіталу здійснюється через розширення класичних моделей економічного зростання. Одним із таких підходів є модифікована виробнича функція Кобба–Дугласа, у якій людський капітал розглядається як окремий фактор виробництва:

$$\text{Випуск} = \text{технологічний рівень} \cdot (\text{фізичний капітал у ступені } \alpha) \cdot (\text{праця у ступені } \beta) \cdot (\text{людський капітал у ступені } \gamma). \quad (1.8)$$

У цій моделі параметр γ відображає еластичність випуску за людським капіталом і за результатами емпіричних оцінок перебуває в межах 0,2–0,4, що підтверджує суттєвий вплив інтелектуального капіталу на довгострокове економічне зростання. Додатково використовується метод обліку джерел зростання, розширений для врахування інтелектуального капіталу. У його межах приріст валового внутрішнього продукту декомпонується на внесок нагромадження фізичного капіталу, зростання кількості праці, підвищення якості праці через розвиток людського капіталу та зміну багатфакторної продуктивності. Остання відображає технологічний прогрес і ефективність використання ресурсів, що асоціюється насамперед зі структурним капіталом.

Застосування наведених методів у сукупності дозволяє комплексно оцінити роль інтелектуального капіталу як на рівні окремих підприємств, так і в масштабах національної економіки, а також сформулювати емпіричну основу для розроблення політики, спрямованої на підвищення ефективності використання знаннєвих ресурсів.

Теоретико-методологічні засади дослідження інтелектуального ресурсу базуються на фундаментальному зрушенні економічної парадигми, що відбулося з переходом від класичних і неокласичних моделей до ендогенних теорій економічного зростання [3]. Інтелектуальний капітал (ІК) є не просто екзогенним "залишком", а ключовим, самовідтворюваним ендогенним чинником [4]. Саме ІК забезпечує ефект зростаючої віддачі від масштабу (Increasing Returns to Scale) і, як наслідок, виводить економіку зі стадії простого кількісного зростання на траєкторію якісного, сталого розвитку [5].

Інтелектуальний капітал постає як динамічна система нематеріальних ресурсів, що формують основу конкурентоспроможності економіки. Його сутність розкривається через взаємодію трьох ключових складових: людського капіталу як носія знань, компетенцій та інноваційної енергії; структурного капіталу, який забезпечує збереження, кодифікацію та масштабування цих знань; і реляційного капіталу, що трансформує інтелектуальні ресурси у реальну ринкову цінність завдяки партнерствам, довірі та зовнішнім зв'язкам.

Цінність інтелектуального капіталу не зводиться до простої суми його компонентів: вона виникає з їх синергії. Без розвинених інституційних механізмів навіть найсильніший людський потенціал не стає інновацією, а без якісних зв'язків і репутації інституціоналізовані знання не виходять на ринок. Тому збалансованість і взаємодія трьох складових визначають здатність економіки створювати стійку додану вартість.

Через нематеріальну природу інтелектуального капіталу його неможливо адекватно оцінити лише фінансовими інструментами. Саме тому сучасні підходи зосереджуються на індикаторних моделях, які дозволяють виміряти якість інституцій, інноваційне середовище та динаміку розвитку людського потенціалу. Такі моделі краще відображають реальні джерела економічної стійкості та дають можливість оцінювати не просто наявність ресурсів, а здатність економіки перетворювати знання на довгострокову цінність.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ЗНАЧЕННЯ ТА РІЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РЕСУРСУ В ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

2.1. Аналіз використання глобального інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання

У сучасній глобальній економіці інтелектуальний ресурс перетворився на основний чинник, що визначає траєкторію розвитку країни та її здатність генерувати стале економічне зростання. Аналіз використання інтелектуального капіталу на макrorівні виходить за межі традиційного обліку ВВП і зосереджується на ефективності, з якою нації перетворюють свої знання та навички на конкурентні переваги та інноваційний продукт.

За даними Global Innovation Index 2024, опублікованого Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO), спостерігається стійка кореляція між рівнем розвитку інтелектуального капіталу та загальним економічним добробутом націй. Країни-лідери рейтингу характеризуються розвиненими інноваційними екосистемами, високим рівнем інвестицій у R&D; та ефективними механізмами комерціалізації знань.

Регіональний розподіл інноваційної активності у світовій економіці, відображений у Global Innovation Index 2024, характеризується високим рівнем стабільності та інституційної інерції, що свідчить про довготривалий характер процесів накопичення інтелектуального капіталу. Упродовж другого року поспіль загальна ієрархія регіонів, сформована на основі середнього значення показників індексу для економік відповідних регіональних груп, залишається незмінною. Провідні позиції продовжують утримувати Північна Америка та Європа, які суттєво випереджають інші регіони за сукупними результатами інноваційної діяльності. Наступні позиції займають економіки Південно-Східної Азії, Східної Азії та Океанії, тоді як Північна Африка та Західна Азія формують проміжну групу. Латинська Америка та Карибський басейн, Центральна та Південна Азія, а також Африка на південь від Сахари демонструють значно нижчі середні значення

інноваційної спроможності, що відображає структурні обмеження їхнього розвитку [15].

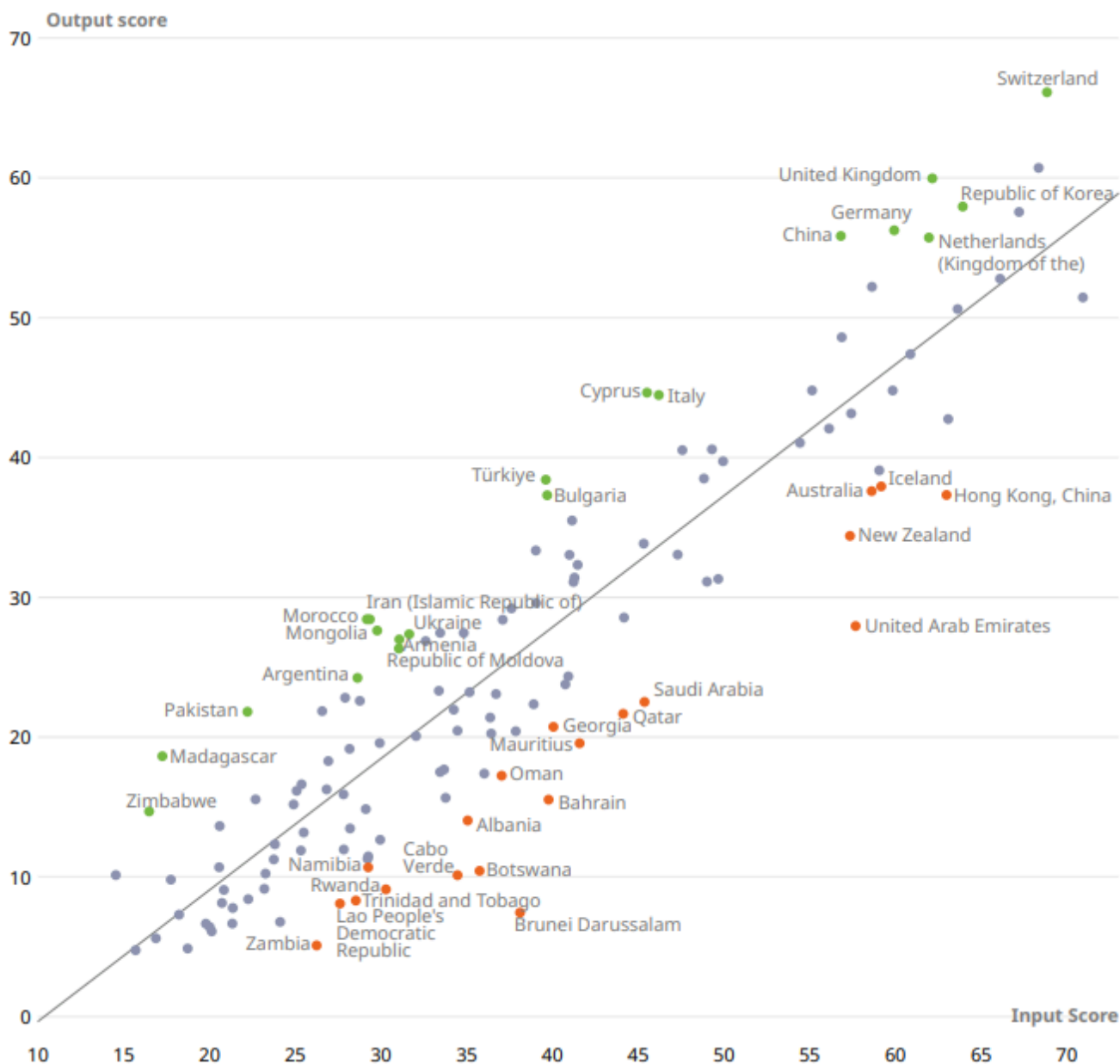

Рисунок 2.1 — Співвідношення введення інновацій та інноваційних результатів [15].

Разом із цим, простежується поступове скорочення розривів між окремими регіонами. Зокрема, середні показники інноваційної активності економік Латинської Америки та Карибського басейну й Центральної та Південної Азії у 2024 році майже зрівнялися, а різниця між ними не перевищує десятої частини бала індексу. Економіки Центральної та Південної Азії вже демонструють вищу результативність інноваційної діяльності, перевищуючи відповідні показники Латинської Америки та Карибського басейну приблизно на 1,3 бала, проте

поступаються за рівнем інноваційних вкладень у середньому на 1,5 бала. Подібна асиметрія вказує на ефективніше використання обмежених ресурсів та наявність нереалізованого інноваційного потенціалу.

Північна Америка, до складу якої входять Сполучені Штати Америки та Канада, зберігає статус найбільш інноваційно розвиненого регіону світу, насамперед завдяки домінуючій ролі США. Сполучені Штати стабільно перебувають серед трійки глобальних лідерів інноваційного розвитку, тоді як Канада у 2024 році підвищила свою позицію до 14-го місця, зміцнивши загальні показники регіону. Канада характеризується високими значеннями за такими параметрами, як розвиненість ринку, бізнес-середовище, людський капітал, дослідницька діяльність та якість інституцій, перевершуючи Сполучені Штати за окремими індикаторами. Стійкі позиції цієї країни також спостерігаються у сфері взаємодії університетів і промисловості в межах досліджень і розробок, концентрації наукових кадрів у приватному секторі та доходів від використання об'єктів інтелектуальної власності, що свідчить про високий рівень інтеграції знань у економічні процеси [15].

Європейський регіон утримує провідне місце за кількістю інноваційних лідерів серед провідних економік світу. У 2024 році п'ятнадцять європейських країн входять до числа двадцяти п'яти найкращих, з яких сім посіли позиції у першій десятці глобального рейтингу. Загальна динаміка змін у регіоні залишається стриманою, оскільки з тридцяти дев'яти охоплених економік лише дев'ять покращили свої позиції порівняно з попереднім роком. Серед них особливо помітною є Австрія, яка демонструє високі показники диверсифікації національної промисловості, складності виробництва та експорту, а також значні обсяги фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що у 2022 році досягли 3,2 відсотка валового внутрішнього продукту. Позитивні зрушення також спостерігаються в Ірландії, Люксембурзі, Іспанії, Чеській Республіці, Польщі, Хорватії, Сербії та Чорногорії, що вказує на поступове розширення інноваційного ядра в межах європейського простору [15].

Регіон Південно-Східної Азії, Східної Азії та Океанії послідовно посилює свою присутність у глобальній інноваційній системі. У 2024 році сім економік цього регіону належать до групи світових лідерів інновацій, що перевищує показник попереднього року. Сінгапур, Республіка Корея, Китай, Японія, Гонконг (Китай), Австралія та Нова Зеландія демонструють високі та стабільні результати за ключовими індикаторами інноваційного розвитку. Сінгапур утримує провідні позиції за значною кількістю показників, зокрема щодо залучення венчурного капіталу; Республіка Корея та Японія вирізняються масштабами патентної активності; Китай посідає провідні місця за експортом високотехнологічної продукції; Австралія та Нова Зеландія характеризуються сильними позиціями у сфері розвитку людського капіталу. Більшість економік регіону продемонстрували зростання рейтингових позицій у 2024 році, а Індонезія відзначилася найбільш динамічним прогресом, увійшовши до групи шістдесяти провідних економік, що підтверджує посилення інноваційної динаміки у країнах, що розвиваються [15].

Загалом регіональна структура інноваційного розвитку, відображена у Global Innovation Index 2024, засвідчує, що ефективність використання інтелектуального капіталу формується поступово й базується на накопичених інституційних, інвестиційних та людських передумовах. Стійкість позицій регіонів у глобальній інноваційній ієрархії підтверджує довгостроковий характер впливу інтелектуальних ресурсів на конкурентоспроможність національних економік і вимагає послідовних та системних трансформацій економічної політики для досягнення структурних зрушень [15].

Economy	Overall GII	Institutions	Human capital and research	Infrastructure	Market sophistication	Business sophistication	Knowledge and technology outputs	Creative outputs
Switzerland	1	3	4	7	5	4	1	1
Sweden	2	16	3	1	9	1	2	6
United States	3	17	12	30	1	2	4	8
Singapore	4	1	2	11	7	3	9	19
United Kingdom	5	26	7	18	3	14	5	3
Republic of Korea	6	24	1	9	15	5	10	2
Finland	7	4	6	2	11	8	6	17
Netherlands (Kingdom of the)	8	9	14	25	14	7	8	7
Germany	9	19	5	27	13	18	11	5
Denmark	10	2	9	8	21	12	13	10
China	11	44	22	5	16	11	3	14
France	12	29	16	19	10	17	16	4
Japan	13	23	19	13	8	6	12	22
Canada	14	14	11	21	4	13	20	25
Israel	15	34	18	41	12	9	7	30
Estonia	16	12	31	6	6	27	21	15
Austria	17	18	8	10	32	23	18	24
Hong Kong, China	18	8	15	16	2	25	58	12
Ireland	19	11	25	20	48	16	14	28
Luxembourg	20	5	28	53	30	10	36	9

Рисунок 2.2 — Рейтинг країн за GII [15]

Аналіз структури індексу дозволяє простежити чіткі тренди за його ключовими складовими. У блоці «Інституції» країни-лідери демонструють високі показники регуляторної якості, захисту прав інтелектуальної власності та ефективності державного управління, що створює сприятливе середовище для інноваційної діяльності. Компонент «Людський капітал і дослідження» характеризується стабільно високими значеннями витрат на освіту та науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, а також концентрацією висококваліфікованих кадрів у наукоємних секторах економіки.

У межах складової «Інфраструктура» простежується зростаюча роль цифрової та наукової інфраструктури, зокрема широкопasmового доступу до інтернету, центрів обробки даних та дослідницьких лабораторій. Країни з високими показниками за цим блоком демонструють прискорену дифузії інновацій та вищу продуктивність праці. Водночас компонент «Ринкова та бізнес-складність» відображає здатність економік залучати венчурний капітал, розвивати стартап-екосистеми та інтегрувати наукові результати у виробничі процеси.

Особливо показовими є результати за вихідними індикаторами індексу — «Результати знань і технологій» та «Творчі результати». Саме за цими складовими

спостерігається найвища концентрація країн із високим рівнем ВВП на душу населення та значною часткою експорту високотехнологічної продукції. Зростання кількості патентних заявок, доходів від ліцензування інтелектуальної власності та експорту послуг, що базуються на знаннях, підтверджує прямий економічний ефект від накопичення інтелектуального капіталу.

Дослідження глобальних фінансових трендів, проведені міжнародною консалтинговою компанією Brand Finance у звіті Global Intangible Finance Tracker 2024, фіксують історичний максимум вартості нематеріальних активів світових корпорацій. У 2024 році сукупна вартість таких активів, що включають патенти, торговельні марки, програмне забезпечення, бази даних та організаційний капітал, досягла 80 трильйонів доларів США. Цей показник демонструє зростання на 28 відсотків порівняно з попереднім періодом, що є свідченням відновлення інвестиційної активності після періоду глобальної невизначеності. Особливої уваги заслуговує той факт, що інтенсивність нематеріальних активів у структурі ринкової вартості найбільших публічних компаній світу, які входять до індексу S&P 500, стабільно перевищує 90 відсотків [1]. Це підтверджує тезу про те, що матеріальна база виробництва, яка включає будівлі, обладнання та фізичну інфраструктуру, відіграє роль лише необхідної умови функціонування бізнесу, тоді як джерелом надприбутків та ринкової влади виступає саме інтелектуальний ресурс.

Тренд 1: Досягнення історичного максимуму вартості нематеріальних активів

Згідно зі звітом Global Intangible Finance Tracker (GIFT™) 2024 [56], сукупна вартість нематеріальних активів (патенти, бренди, R&D, бази даних) світових корпорацій досягла 79,4 трлн дол. США, що становить історичний максимум і демонструє зростання на 28% порівняно з попереднім роком. Глобальна економіка 2020-х років остаточно оформилася як економіка, де вартість генерується переважно нематеріальними активами. Цей період позначений "Великим перекиданням активів" (Great Asset Flip), коли сукупна ринкова вартість нематеріальних активів (IA) світових корпорацій не просто перевищила, але й

значно відірвалася від вартості матеріальних активів. Це підтверджує, що в розвинених економіках ІК становить понад 80% середньої ринкової капіталізації публічних компаній. Зокрема, у США цей показник (Intangible Asset Intensity) наближається до 90%. Цей тренд є наслідком двох взаємопов'язаних процесів:

1. Прискорення інвестицій у Структурний капітал: На відміну від 2023 року, коли загальні інвестиції в інновації сповільнилися, у 2024 році відбулася переорієнтація фінансування на Deep Tech (штучний інтелект, біотехнології, квантові обчислення). Ці сектори вимагають значних і довгострокових інвестицій, які швидко кодифікуються у вигляді патентованих процесів та алгоритмів, посилюючи Структурний капітал корпорацій.
2. Цифрова кодифікація Людського капіталу: Масштабне впровадження AI-систем та автоматизації призводить до того, що індивідуальні знання (Людський капітал) швидко інкорпоровуються в програмне забезпечення та бази даних (Структурний капітал). Це збільшує ефективність, але й посилює залежність компаній від здатності швидко адаптувати свій організаційний капітал.

За даними аналітичного звіту World Intangible Investment Highlights, підготовленого Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, у глобальній економіці спостерігається стійка довгострокова перевага нематеріальних інвестицій над матеріальними, що відображає структурну трансформацію моделей економічного розвитку у напрямі посилення ролі інтелектуального капіталу. Дослідження охоплює 27 національних економік і демонструє, що впродовж усього періоду спостереження обсяги інвестицій у нематеріальні активи стабільно перевищували інвестиції у фізичний капітал, що підтверджує системний характер даної тенденції [63].

Починаючи з 1995 року — найранішого періоду, за який доступні порівнювані статистичні дані, — нематеріальні інвестиції зросли більш ніж удвічі у реальному вираженні. Сукупне зростання за цей період становило 143 відсотки, тоді як обсяг матеріальних інвестицій збільшився лише на 32 відсотки. Така динаміка свідчить про поступове, але послідовне зміщення інвестиційних

пріоритетів у бік активів, що формують знаннєву та інноваційну основу економічного зростання.

Особливо вагомим зламним моментом у розвитку інвестиційних трендів став 2008 рік, після якого темпи зростання нематеріальних інвестицій суттєво прискорилися. У період 2008–2024 років середньорічний темп зростання інвестицій у нематеріальні активи досяг близько 4,1 відсотка, що значно перевищує відповідний показник для матеріальних інвестицій, який становив лише 1,1 відсотка. У результаті за зазначений період нематеріальні інвестиції зростали у 3,7 раза швидше, ніж інвестиції у фізичний капітал, що чітко ілюструє зміну структури глобального нагромадження капіталу.

Тенденція до випереджального зростання нематеріальних інвестицій збереглася і в останні роки. Зокрема, у період 2023–2024 років їх обсяг збільшився майже на 3 відсотки, тоді як приріст матеріальних інвестицій обмежився близько 1 відсотком. Це підтверджує, що навіть в умовах уповільнення світової економіки та зростання макроекономічної невизначеності інтелектуальні та інші нематеріальні активи залишаються пріоритетним напрямом капіталовкладень.

Результати звіту World Intangible Investment Highlights переконливо засвідчують, що нематеріальні інвестиції стають домінантним фактором довгострокового економічного розвитку, формуючи основу для зростання продуктивності, інноваційної активності та конкурентоспроможності національних економік у глобальному масштабі [63].

Тренд 2: Поляризація інноваційної активності

Аналіз ГП 2024 показує посилення поляризації інноваційної активності. У той час як лідери (Швейцарія, Швеція, США) домінують завдяки високій якості інституцій та ефективній співпраці між університетами та промисловістю (потужний реляційний капітал), країни, що розвиваються, демонструють зростання переважно за рахунок масштабу та адаптації.

- Лідери (Захід): Фокусуються на оригінальних винаходах (РСТ патенти, Нобелівські премії, висока цитованість наукових публікацій) та інвестиціях у неявні знання.

- "Підтягувачі" (Азія, Східна Європа): Такі країни, як Китай, Туреччина та В'єтнам, демонструють швидке зростання, лідируючи за показниками корисних моделей, торгових марок та промислових зразків. Це свідчить про стратегію, орієнтовану на швидке впровадження та комерціалізацію існуючих технологій (імітація, масштабування), а не на фундаментальні прориви.

Ця дивергенція створює подвійний глобальний ринок ІК: ринок первинних ідей, де домінують розвинені країни, і ринок швидкої комерціалізації та виробництва, де зростає роль країн із середнім рівнем доходу.

Використання інтелектуального капіталу (ІК) є синонімом національної конкурентоспроможності, яка визначається Всесвітнім економічним форумом (WEF) як сукупність інституцій, політик та факторів, що визначають рівень продуктивності країни [14]. У рамках ІК:

- Людський капітал формує потенціал для інновацій (через освіту, здоров'я та навички).
- Структурний капітал (патенти, R&D інфраструктура, ефективні інститути) забезпечує механізми для перетворення потенціалу на результат.
- Реляційний капітал (міжнародні зв'язки, експорт високотехнологічної продукції) є індикатором монетизації цього результату на глобальному ринку.

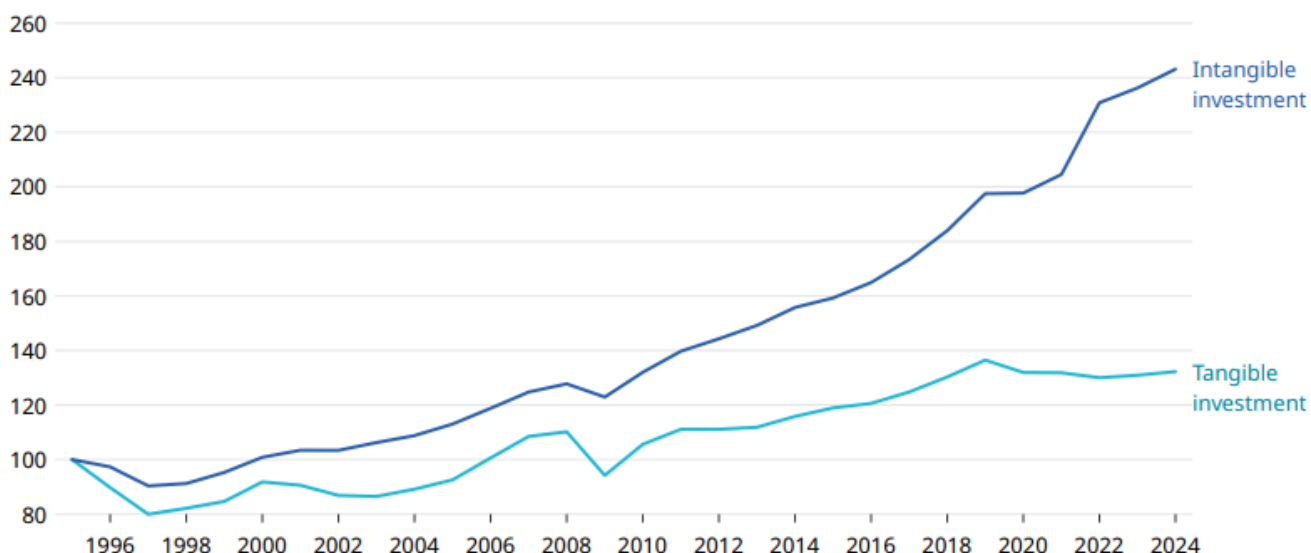

Рисунок 2.3 — Загальні нематеріальні та матеріальні інвестиції, 1995–2024 рр., індексовані (1995=100) [63]

Інвестиційні показники виражені в постійних цінах 2020 року (, скоригованих на ПКС, і агреговані по таких економіках: Бразилія, ЄС-22, Індія, Велика Британія та США. У цьому звіті оцінки в «постійних цінах 2020 року» відносяться до оцінок обсягу, обчислених як ланцюгові ряди. Обсяг даних варіюється залежно від країни: Бразилія (2010–2021) та Індія (2011–2022). Японія виключена з цього діаграми через відсутність оцінок у постійних цінах 2020 року, скоригованих на ПКС.

Аналіз результатів Global Innovation Index 2024 дозволяє виявити ключові закономірності використання інтелектуального капіталу країнами-лідерами інноваційного розвитку.

Швейцарія утримує перше місце в ГІІ вже 14-й рік поспіль. Ключовими факторами успіху є: потужна система вищої освіти та наукових досліджень (ETH Zurich, EPFL); високий рівень інвестицій бізнесу у R&D; ефективна система захисту інтелектуальної власності; розвинена фармацевтична та біотехнологічна галузь. Швейцарія демонструє найвищі показники у стовпах «Людський капітал та дослідження» та «Бізнес-витонченість».

Швеція посідає друге місце та лідирує за показниками інфраструктури, бізнес-витонченості та знаннєвих/технологічних виходів. Ключовими факторами є: державна підтримка інновацій та стартапів; високий рівень цифровізації

економіки та суспільства; потужний сектор ІКТ (Ericsson, Spotify, Klarna); ефективна система співпраці університетів та бізнесу.

США стабільно займають третє місце та лідирують за 9 з 78 індикаторів ГПІ, включаючи: якість університетів, вплив наукових публікацій (H-index), витрати на програмне забезпечення, надходження від інтелектуальної власності. США мають найбільшу у світі екосистему венчурного капіталу та концентрацію провідних технологічних компаній (Silicon Valley, Boston).

Сінгапур піднявся на 4-те місце та є лідером за найбільшою кількістю індикаторів, де країна посідає перше місце у світі (14 з 78 індикаторів). Ключовими факторами є: стратегічна державна політика розвитку інновацій; сприятливе регуляторне середовище; інвестиції у R&D; та освіти; роль глобального фінансового та технологічного хабу. Країна демонструє модель інституційно-орієнтованої конкурентоспроможності. Їхній успіх ґрунтується не на сировинній базі, а на високій якості захисту інтелектуальної власності, ефективності державного управління та розвитку FinTech-екосистеми, що є елементами потужного структурного та реляційного капіталу. Це дозволяє країні, яка має обмежений Людський капітал (за чисельністю), залучати та ефективно використовувати інтелектуальні ресурси з усього світу.

Великобританія посідає п'яте місце та характеризується: потужною системою вищої освіти (Oxford, Cambridge, Imperial College); розвиненим сектором фінансових технологій (FinTech); активною патентною діяльністю; ефективною системою трансферу технологій.

2.2. Дослідження глобальної ефективності використання інтелектуальних ресурсів

Згідно зі звітом WEF Future of Growth Report 2024, майбутнє економічне зростання повинно бути не лише інноваційним, а й стійким та резильєнтним. У цьому контексті інтелектуальний капітал виступає як головний "буфер": країни з високим рівнем ІК краще адаптуються до геополітичних шоків та кліматичних викликів, оскільки їхня економічна структура менш залежна від фізичних активів і має більшу здатність до швидкої реконфігурації (наприклад, перехід від традиційної енергетики до "зелених" технологій). Інвестиції в "зелені" технології (Green Technology), хоча й сповільнилися, залишаються критичним фактором довгострокової конкурентоспроможності, оскільки формують нові глобальні ланцюги створення вартості.

Особливий інтерес становлять країни, які демонструють найшвидше зростання у рейтингу ГП за останнє десятиліття: Китай, Туреччина, Індія, В'єтнам та Філіппіни. Аналіз їхнього досвіду дозволяє виявити стратегії успішного розвитку інтелектуального капіталу. Китай піднявся на 11-те місце в ГП 2024 і є єдиною країною з верхнього середнього доходу серед топ-15. Китай лідирує у світі за показниками: високотехнологічного експорту (1-ше місце), глобальних корпоративних R&D; інвесторів (2-ге місце), зростання продуктивності праці (2-ге місце).

Таблиця 2.1 — Лідери Global Innovation Index 2024

Країна	Ранг GII 2024	Сильні сторони	Ключові індикатори
Швейцарія	1	R&D, освіта, фарма	Якість університетів, патенти
Швеція	2	Інфраструктура, ІКТ	Цифровізація, стартапи
США	3	Венчурний капітал, університети	H-index, IP receipts
Сінгапур	4	Регуляторне середовище	14 індикаторів №1
Великобританія	5	FinTech, освіта	Трансфер технологій

Джерело: складено автором на основі GII 2024, WIPO [15; 62]

Ключовими факторами успіху є: масштабні державні інвестиції в R&D; (понад 2,4% ВВП); розвиток науково-технологічних кластерів (Шеньчжень, Пекін, Шанхай); стратегія «Made in China 2025»; підтримка високотехнологічних стартапів та unicorns. Індія посідає 39-те місце та лідирує серед країн з нижчим середнім доходом. Індія демонструє значний прогрес у розвитку ІТ-сектору та аутсорсингу, фармацевтичній промисловості, космічних технологіях та цифрових фінансових послугах. Ключовим фактором є великий пул талантів у сфері STEM. В'єтнам посідає 44-те місце та є одним з інноваційних лідерів серед країн з нижчим середнім доходом. Країна демонструє успішну інтеграцію у глобальні виробничі ланцюги, розвиток експортно-орієнтованої електронної промисловості та активне залучення прямих іноземних інвестицій у високотехнологічні сектори.

Аналіз на основі цих індексів виявляє чітку глобальну поляризацію у використанні ІК:

1. Домінування високорозвинених країн. Країни з високим рівнем доходу (Швейцарія, Швеція, США) стабільно займають лідируючі позиції як у GII, так і в GCI. Це пояснюється їхньою здатністю створювати потужний Структурний капітал (ефективна правова система, високі R&D витрати

приватного сектора) та монетизувати реляційний капітал (доступ до глобальних ринків, сильні бренди).

2. Виклик для країн, що розвиваються. Для більшості країн, що розвиваються, високі показники НСІ (завдяки масовій освіті) не завжди трансформуються у високі результати ГП. Це свідчить про неефективне використання Людського капіталу через слабкість Структурного капіталу (брак інституційної підтримки, висока корупція, низький рівень R&D-інвестицій). Таким чином, інтелектуальний ресурс залишається невикористаним, що призводить до "витоку мізків" та уповільнення економічного розвитку.

Високорозвинені країни домінують завдяки потужному структурному та реляційному капіталу (ефективна правова система, високі R&D витрати). Для більшості країн, що розвиваються, високі показники НСІ не трансформуються у високі результати ГП через слабкість структурного капіталу (брак інституційної підтримки), що призводить до "витоку мізків" та уповільнення економічного розвитку [12; 14].

Дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) свідчать про ключову роль інтелектуального капіталу (ІК) у сучасному економічному зростанні розвинених країн. Підвищення якості праці та розвиток людського капіталу забезпечують від 15% до 25% приросту ВВП на одного зайнятого, тоді як багатофакторна продуктивність (MFP), що відображає ефективність використання виробничих ресурсів та інноваційного потенціалу, забезпечує від 30% до 50% приросту продуктивності [58; 59]. Методологія аналізу факторів зростання (Growth Accounting), активно застосовувана ОЕСР, дозволяє розділити внесок окремих складових ІК у динаміку ВВП та оцінити ефективність перетворення знань на економічний результат. Дослідження підтверджують, що саме ІК є домінуючим чинником, який визначає продуктивність праці та темпи економічного розвитку сучасних індустріально розвинених економік [58].

Вклад Людського капіталу проявляється через підвищення рівня освіти, професійних компетенцій, досвіду та навичок робочої сили. Наприклад, дослідження американської економіки в 1995–2000 роках показали, що

працівники з вищою освітою (college-educated workers) були ключовою складовою приросту продуктивності праці та загального економічного зростання [61]. Для більш точного оцінювання впливу Людського капіталу ОЕСР використовує показники скоригованого трудового внеску, які враховують зміну структури робочої сили за рівнем освіти, досвідом та навичками, дозволяючи відокремити чистий ефект підвищення якості праці від кількісного зростання зайнятості [59].

Багатофакторна продуктивність (MFP), що включає ефективність використання технологій, організаційних процесів та управлінських практик, тісно пов'язана зі Структурним та інноваційним капіталом. Вона демонструє, наскільки ефективно країна здатна перетворювати знання та інвестиції в R&D на продуктивний економічний результат. Дослідження свідчать, що внесок нематеріальних активів (Knowledge-Based Capital, KBC), включаючи програмне забезпечення, патенти та організаційні інновації, у продуктивність праці в США та країнах ЄС до 2008 року становив 23–32%, що підкреслює критичну роль Структурного капіталу для забезпечення стійкого економічного розвитку [3; 60; 61]. Сучасні дані ОЕСР свідчать, що після 2020 року зростання MFP сповільнилося, що сигналізує про необхідність структурних реформ, спрямованих на підтримку інноваційної активності, цифровізацію економіки та підвищення ефективності управління для відновлення динамічного зростання [58; 59].

З точки зору глобальних тенденцій, останні дані показують, що країни, які активно інвестують у розвиток інтелектуального капіталу та знанневих активів, демонструють високі показники конкурентоспроможності та інноваційності. Так, у 2024 році Global Innovation Index (GII) від WIPO та Global Competitiveness Index (GCI) від WEF підтвердили, що лідери інноваційного розвитку поєднують високий рівень Людського капіталу з розвиненим Структурним та Реляційним капіталом, що дозволяє їм монетизувати інновації та інтегруватися у глобальні інноваційні ланцюги [15; 16]. Дані рейтингу показують, що країни з високим індексом інноваційної активності не лише інвестують у освіту та R&D, а й ефективно використовують знання для створення нових продуктів і послуг, підвищуючи конкурентоспроможність на світовому ринку.

Аналіз даних ОЕСР та глобальних рейтингів свідчить, що інтелектуальний капітал є ключовим драйвером економічного зростання. Його розвиток потребує комплексного підходу, який включає одночасне покращення Людського капіталу, посилення Структурного капіталу через інновації та організаційні реформи, а також розвиток Реляційного капіталу для інтеграції у глобальні економічні та технологічні ланцюги [58; 59; 15; 16; 61].

2.3 Дослідження поточного стану та використання інтелектуальних ресурсів в Україні

Аналіз ГП свідчить, що позиції України в глобальних індексах конкурентоспроможності та інноваційності є незадовільними, що вказує на недостатню ефективність використання наявного інтелектуального потенціалу [11]. Хоча Україна має відносно високий рівень людського капіталу (високий показник освіченості), цей потенціал не трансформується в інноваційний продукт через системні прогалини у структурному та реляційному капіталі. Стратегічні пріоритети формування інтелектуальних ресурсів в Україні мають бути спрямовані на посилення синергії між трьома складовими ІК [16].

Соціальні підприємства стикаються із суттєвими перешкодами в доступі до якісного людського капіталу, і багато соціальних підприємців повідомляють про труднощі у пошуку працівників із відповідними навичками (Social Enterprise UK, 2023; Euclid Network 2022). Для просування інновацій соціальним підприємствам потрібна робоча сила, яка володіє технічними навичками в таких сферах, як фінанси, бухгалтерський облік та інженерія, а також навичками міжособистісного спілкування та культурними навичками в таких сферах, як комунікація та взаємодія з громадою, вільне володіння місцевою мовою, а також знання історії та контексту (Battilana and Dorado, 2010). Ця унікальна комбінація навичок не була підкреслена на глобальному рівні і ще більше ускладнюється в країнах, що розвиваються, через значні темпи еміграції. Подібно до малих та середніх підприємств, соціальні підприємства також можуть відчувати брак кваліфікованих кадрів, здатних використовувати глобальні знання та інформаційні ресурси, такі як

знання, що містяться в наукових публікаціях або патентних документах, для пошуку можливих рішень технічних або технологічних проблем. [15]

Щодо позиції України у глобальних рейтингах, то за даними Global Innovation Index 2024, Україна посідає 60-те місце серед 133 економік світу, втративши 5 позицій порівняно з попереднім роком. Україна є 4-ю серед країн з нижчим середнім доходом, поступаючись Індії (39), В'єтнаму (44) та Філіппінам (53). Аналіз позицій України за окремими стовпами GII 2024 виявляє характерний дисбаланс:

- Введення інновацій (потенціал ІК: інституції, людський капітал, інфраструктура) — 53-тє місце;
 - Інноваційні результати (реалізація ІК: знання, технології, креативні продукти) — 68-ме місце;
 - Знаннєві та технологічні виходи — 34-те місце (найкраща позиція);
 - Бізнес-витонченість — 45-те місце;
 - Людський капітал та дослідження — 54-те місце.
- Критичний розрив між рангом за Входами (53) та рангом за Виходами (68) підтверджує, що Україна має значний потенціал, але низьку ефективність його реалізації. Це є центральною проблемою інноваційної

Таблиця 2.2 — Позиції України у Global Innovation Index 2024

Показник GII 2024	Ранг України	Середньосвітовий рейтинг	Оцінка
Загальний ранг GII	60	-	Нижче середнього
Введення інновацій	53	~50	Помірний
Інноваційні результати	68	~60	Слабкий
Людський капітал	54	~55	Помірний
Інституції	110+	~70	Критично слабкий

Джерело: складено автором на основі GII 2024, WIPO [15; 62]

Ранг за введеннями інновацій (53) є значно кращим, ніж ранг за результатами (68). Це підтверджує, що Україна має високий потенціал, але низьку ефективність його реалізації.

Таблиця 2.3 — Позиції України у рейтингу Global Innovation Index 2024

Стовпці GCI	Ранг України	Країна-референт (Польща)
Стовпець 6. Навички (Якість Людського капіталу)	45	35
Стовпець 1. Інститути (Якість Структурного капіталу)	110	72

Джерело: складено автором на основі GII 2024, WIPO [15; 62]

Спостерігається критичний розрив між високим рангом людського капіталу (45) та надзвичайно низьким рангом інститутів (110). Цей дисбаланс є основним візуальним підтвердженням стратегічного пріоритету щодо необхідності інституційних реформ.

Ключовою проблемою України є значний дисбаланс між компонентами інтелектуального капіталу. Порівняння позицій України за даними GCI (Global Competitiveness Index) демонструє критичний розрив:

- Стовпець «Навички» (якість людського капіталу) — 45-те місце серед 140 країн;
- Стовпець «Інституції» (якість структурного капіталу) — 110-те місце серед 140 країн.

Цей розрив у 65 позицій є візуальним підтвердженням головної проблеми: Україна має висококваліфіковану робочу силу, але слабкі інституційні механізми для реалізації цього потенціалу. Ці показники демонструють, що інноваційний потенціал блокується на етапі інституціоналізації та комерціалізації. Навіть сильний Людський капітал втрачає свою цінність, коли він не захищений ефективною правовою системою і не має доступу до міжнародних ринків та інвестицій.

Позиція України у GII 2024 (60-те місце) маскує значну інноваційну ефективність. Україна класифікується як "інноваційний оверперформер", тобто вона генерує більше інноваційної продукції, ніж очікувалося б, виходячи з її поточного рівня ВВП та інвестицій. Це є прямим доказом високої якості:

- Людського капіталу: Україна лідирує за показниками "Корисні моделі за походженням" (1-ше місце) та "Зайнятість жінок з вищою освітою" (4-те місце).
- Цифрового Структурного капіталу (Уряд): Високі позиції за показниками "Онлайн-сервіси уряду" та "Витрати на програмне забезпечення".
- Висока позиція України за індикатором "Зайнятість жінок з вищою освітою" також може маскувати проблему "Brain Waste" – працю висококваліфікованих кадрів на низькотехнологічних робочих місцях через відсутність попиту з боку інноваційного бізнесу.

Таким чином, для України розвиток інтелектуального ресурсу є завданням не кількісним, а структурним, яке вимагає пріоритетного посилення саме інституційного та фінансового середовища та усунення критичних розривів у структурному капіталі.

Останній випуск Global Innovation Index 2024 відображає помітні зрушення у глобальній інноваційній ієрархії, які водночас підтверджують збереження структурної стабільності серед країн-лідерів. У першій десятці рейтингу верхні три позиції залишилися без змін, тоді як Сінгапур і Республіка Корея покращили свої місця, посиливши присутність Азії серед провідних інноваційних економік. Китай, який залишається єдиною країною із середнім рівнем доходу серед інноваційних лідерів, повернувся на 11-ту позицію, скоротивши дистанцію до першої десятки після незначного погіршення результатів у попередньому році. Помітне зростання також зафіксовано у групі країн, що входять до першої двадцятки та двадцятки п'яти: Канада, Австрія, Ірландія, Люксембург, Австралія та Нова Зеландія покращили свої позиції, при цьому Ірландія й Люксембург увійшли до топ-20, а Нова Зеландія — до топ-25 [15].

Європейський регіон і надалі характеризується найвищою концентрацією економік у верхніх сегментах рейтингу. Сім європейських країн представлені у першій десятці Global Innovation Index, а п'ятнадцять — у групі двадцяти п'яти найінноваційніших економік світу. Така присутність підтверджує системний характер інноваційного розвитку Європи та значення накопичених інституційних і

людських передумов для збереження високих позицій у глобальному порівнянні [15].

Окрему увагу привертає обмежена, проте зростаюча група інноваційно активних економік із середнім рівнем доходу, які демонструють прискорене поліпшення своїх показників. Китай зберігає роль ключового лідера цієї групи, проте поряд із ним поступово зміцнюють позиції інші економіки, раніше ідентифіковані Global Innovation Index як перспективні інноваційні гравці. Індонезія, Філіппіни, Туреччина, В'єтнам та Індія у 2024 році підвищили свої рейтингові позиції, підтверджуючи тенденцію до поступового зростання інноваційної спроможності. Таїланд, який наблизився до топ-40, демонструє найкращі результати з 2009 року та зберігає позитивну динаміку в довгостроковій перспективі. Марокко, що увійшло до топ-70, належить до числа економік із найшвидшим прогресом з 2013 року [15].

Незважаючи на тимчасові погіршення показників у 2021–2022 роках, зокрема у В'єтнамі, Філіппінах та Індонезії, зазначені економіки характеризуються високою адаптивністю та послідовною орієнтацією на інноваційний розвиток навіть в умовах складного відновлення після пандемії COVID-19. Спільними рисами для цієї групи є належність до азійського регіону, статус ринків, що розвиваються, наявність диверсифікованої економічної структури, а також глибока інтеграція у глобальні ланцюги створення вартості й міжнародну торгівлю високотехнологічною продукцією [15].

Поряд із цим, низка економік із нижчими позиціями у рейтингу демонструє стійкий поступ у довгостроковому вимірі. До цієї групи належать Узбекистан, Ісламська Республіка Іран, Пакистан, Мадагаскар, Бангладеш та Єгипет, які з 2013 року послідовно покращують свої рейтингові показники, незважаючи на періодичні короткострокові відхилення. Мадагаскар у цій групі залишається єдиною економікою з низьким рівнем доходу, що підкреслює потенціал інноваційного розвитку навіть за умов обмежених ресурсів [15].

У 2024 році дев'ятнадцять економік продемонстрували результати, що перевищують очікування з огляду на їхній рівень розвитку, без додавання нових

країн до цієї категорії. Індонезія, Пакистан та Узбекистан утримують статус економік, що перевершують очікування, вже третій рік поспіль, що свідчить про формування стійкої позитивної траєкторії інноваційного зростання. Разом із цим, сорок одна економіка продемонструвала результати нижче очікуваних, причому найбільша концентрація таких країн спостерігається у Латинській Америці та Карибському басейні, а також в Африці на південь від Сахари [15].

Перспективи подальшого розвитку свідчать про те, що економіки із середнім та низьким рівнем доходу можуть отримати істотні вигоди від поступового вдосконалення структури та ефективності власних інноваційних екосистем. У Латинській Америці та Карибському басейні дев'ять економік підвищили свої позиції у рейтингу, включаючи провідні регіональні економіки Чилі та Мексику. Проте загальні результати вказують на ризик випередження цього регіону економіками Центральної та Південної Азії за рівнем інноваційної активності у найближчій перспективі, що актуалізує потребу в посиленні довгострокової інноваційної політики [15].

У регіоні Африки на південь від Сахари Маврикій зберігає позицію найбільш інноваційно розвиненої економіки, тоді як вісім країн, включаючи Кенію та Сенегал, покращили свої рейтингові місця у 2024 році. Найбільш відчутний довгостроковий прогрес із 2013 року продемонстрували Мадагаскар, Кот-д'Івуар та Того. Водночас великі економіки регіону, зокрема Південна Африка, Нігерія та Ефіопія, втратили позиції у рейтингу, причому більшість із них не змогли забезпечити стійкість своїх результатів у тривалішому часовому горизонті, що підкреслює глибину структурних викликів інноваційного розвитку в регіоні [15].

Аналіз використання глобального інтелектуального капіталу підтверджує, що економічний успіх лідерів визначається не лише накопиченням, а й ефективністю використання ІК. Високорозвинені країни домінують завдяки потужному структурному та реляційному капіталу, які забезпечують монетизацію наукових результатів та інтеграцію у глобальні інноваційні мережі. Україна, як країна, що розвивається, має значний дисбаланс у структурі ІК: високий потенціал людського капіталу стримується критично низькою якістю структурного капіталу

(неефективні інститути, слабкий захист ІВ, низькі інвестиції у R&D;). Цей розрив є основною причиною неефективності інноваційних виходів та позиціонування країни у нижній половині глобальних рейтингів. Стратегічні пріоритети формування інтелектуальних ресурсів в Україні мають бути спрямовані на: утримання та розвиток людського капіталу в умовах війни та міграційних викликів; радикальне посилення структурного капіталу через інституційні реформи; розвиток реляційного капіталу через міжнародну інтеграцію та комерціалізацію інновацій.

РОЗДІЛ 3

КЛЮЧОВІ НАПРЯМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

3.1. Напрями та тенденції забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального капіталу в умовах економічного зростання

Необхідні заходи щодо розвитку інтелектуального капіталу мають бути спрямовані на формування узгодженої системи відтворення знань, їх інституційного закріплення та економічної реалізації, що забезпечує довгострокову стійкість економічного зростання. Збалансований розвиток інтелектуального капіталу передбачає одночасне посилення людського потенціалу, організаційно-технологічного середовища та якості економічних взаємодій, оскільки диспропорції між цими елементами призводять до зниження віддачі від інвестицій у знання та інновації. Такий підхід узгоджується з положеннями теорій ендогенного зростання, які акцентують на визначальній ролі знань, технологій і навчання у формуванні довгострокових темпів розвитку економіки [3; 4; 5; 22].

Сучасні глобальні тенденції засвідчують, що ключовим вектором трансформації інтелектуального капіталу є цифровізація та поширення технологій четвертої промислової революції. Їх вплив проявляється у зміні характеру виробництва, управління та зайнятості, що вимагає глибокого перегляду підходів до формування людського капіталу. Ринок праці дедалі більше орієнтується на когнітивні, цифрові та міждисциплінарні компетентності, здатність до навчання впродовж життя та адаптацію до технологічних зрушень [26; 31; 32]. У цьому контексті інвестиції в освіту, професійну підготовку та наукові дослідження розглядаються не лише як соціальні витрати, а як стратегічний чинник підвищення продуктивності та інноваційної спроможності економіки [12; 17; 47].

Паралельно з трансформацією людського потенціалу зростає значення інституційно-організаційної складової інтелектуального капіталу. Розвиток цифрових технологій, автоматизованих систем та штучного інтелекту формує запит на гнучкі організаційні структури, розвинену інноваційну інфраструктуру та ефективні механізми захисту результатів інтелектуальної діяльності. Дослідження

Організації економічного співробітництва та розвитку підтверджують, що країни з розвиненим знаннєвим капіталом і сприятливим інституційним середовищем демонструють вищі темпи зростання та кращу адаптацію до технологічних змін [18; 19]. Зростання частки нематеріальних інвестицій у структурі валового нагромадження капіталу також відображає посилення ролі програмного забезпечення, баз даних, організаційних інновацій і наукових розробок у створенні доданої вартості [60; 63].

Важливою складовою збалансованого розвитку інтелектуального капіталу є якість економічних взаємодій та здатність національних економік інтегруватися у глобальні ланцюги створення вартості. Розвиток платформних бізнес-моделей, відкритих інновацій та міжнародної науково-технологічної кооперації розширює доступ до зовнішніх знань і прискорює дифузію технологій [21; 46]. Практика країн – лідерів Глобального індексу інновацій свідчить, що високі позиції у рейтингу забезпечуються не лише масштабами інвестицій у дослідження і розробки, а й ефективною комерціалізацією знань, активною участю бізнесу в інноваційних процесах та розвиненими мережами взаємодії між наукою, державою і приватним сектором [15; 62].

Аналіз регіональних та національних тенденцій показує, що економіки з середнім рівнем доходу, які демонструють стійке зростання інноваційних показників, характеризуються цілеспрямованою політикою у сфері розвитку інтелектуального капіталу. Вони поєднують інвестиції в освіту і цифрові навички з поступовим удосконаленням інституційного середовища та активною інтеграцією у міжнародну торгівлю високотехнологічною продукцією [15; 36]. Такий підхід дозволяє компенсувати обмеженість ресурсів за рахунок підвищення ефективності їх використання та накопичення знаннєвого потенціалу.

Для України зазначені тенденції набувають особливої актуальності в умовах післякризового відновлення та структурної перебудови економіки. Стратегічні документи державної політики акцентують на необхідності розвитку людського капіталу, науки, інновацій та цифрової економіки як ключових передумов довгострокового зростання і підвищення міжнародної конкурентоспроможності

[53; 54; 55]. Водночас наявні структурні дисбаланси між освітньо-науковим потенціалом, інституційною спроможністю та рівнем комерціалізації знань обумовлюють потребу в комплексних і послідовних заходах, спрямованих на синхронізацію розвитку всіх складових інтелектуального капіталу.

У підсумку, напрями та тенденції забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального капіталу визначаються поєднанням глобальних технологічних зрушень і національних особливостей економічної політики. Їх реалізація потребує переходу від фрагментарних рішень до системного управління знаннями ресурсами, що відповідає сучасним уявленням про інтелектуальний капітал як ключовий чинник стійкого економічного зростання та довгострокового розвитку [9; 10; 24; 42].

Глобальний зсув у бік сталого розвитку та впровадження екологічних, соціальних і управлінських критеріїв формує один із найстійкіших довгострокових трендів світової економіки, у межах якого інтелектуальний капітал поступово набуває функції ключового інструменту соціально відповідального економічного зростання. Посилення уваги до ESG-підходів зумовлене не лише нормативним тиском, а й трансформацією інвестиційної логіки: міжнародні фінансові ринки дедалі більше орієнтуються на нематеріальні чинники вартості, зокрема якість управління, інноваційний потенціал і соціальну відповідальність компаній та національних економік [19; 27]. Масштаби зростання активів, що враховують ESG-критерії, свідчать про глобальний характер цього процесу та його закріплення як структурного елементу сучасної моделі розвитку.

У межах зазначеного тренду трансформація людського капіталу відбувається через зміну вимог до компетентнісного профілю робочої сили та управлінських кадрів. Зростає попит на так звані «зелені» навички, які охоплюють знання у сфері енергоефективності, екологічного менеджменту, циркулярної економіки та оцінки кліматичних ризиків. Паралельно посилюється значення етичного лідерства та соціальної відповідальності управлінців, що розглядаються як необхідна умова прийняття рішень в умовах підвищеної екологічної та соціальної невизначеності [6; 39]. У глобальному вимірі ці зміни підтверджуються

адаптацією освітніх програм і політик зайнятості в країнах з високим рівнем інноваційного розвитку, де стійкість стає невід'ємною складовою підготовки фахівців [26].

Одночасно з еволюцією людського потенціалу відбувається переорієнтація інституційно-організаційної складової інтелектуального капіталу. Інвестиції в екологічно орієнтовані технології, «зелені» патенти та ресурсоефективні виробничі процеси набувають системного характеру, що підтверджується зростанням кількості відповідних заявок у міжнародних патентних відомствах і збільшенням фінансування сталих інноваційних проєктів [41; 49]. Важливу роль відіграє також поширення нефінансової звітності та стандартів прозорості, які інтегрують екологічні й соціальні показники у систему корпоративного та державного управління. У такому контексті структурний компонент інтелектуального капіталу забезпечує не лише технологічну модернізацію, а й підвищення довіри до економічних інститутів.

Реляційна складова інтелектуального капіталу в умовах ESG-трансформації виконує функцію соціальної легітимації економічної діяльності. Формування стабільних відносин із інвесторами, споживачами, регуляторами та громадянським суспільством дедалі більше залежить від дотримання принципів сталого розвитку та відповідального управління. Практика глобальних корпорацій і національних економік свідчить, що довіра стейкхолдерів стає важливим нематеріальним активом, який безпосередньо впливає на доступ до фінансових ресурсів і позиції у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності [16; 64].

Ще одним системоутворюючим трендом сучасного економічного розвитку є глобалізація інноваційних екосистем і поширення концепції відкритих інновацій. Інноваційна діяльність дедалі рідше обмежується національними або корпоративними межами, натомість формується у вигляді мережевих структур, що поєднують університети, бізнес, державні інституції та стартапи з різних країн. Такий підхід ґрунтується на визнанні того, що знання мають кумулятивний і неконкурентний характер, а їх ефективне використання потребує обміну та кооперації [21; 23].

У цих умовах людський капітал трансформується через зростання значення міжкультурних, комунікаційних і міждисциплінарних компетентностей. Здатність працювати в міжнародних командах, інтегрувати зовнішні ідеї у внутрішні процеси та адаптуватися до різних наукових і технологічних середовищ стає необхідною передумовою інноваційної діяльності [47]. Паралельно змінюються організаційні механізми, що формують структурний компонент інтелектуального капіталу: поширюються гнучкі управлінські моделі, цифрові платформи для спільних досліджень і розробок, а також прозорі системи ліцензування та трансферу технологій [30; 48].

Реляційний вимір інтелектуального капіталу у глобалізованих інноваційних екосистемах проявляється через розширення міжнародних партнерських мереж, посилення університетсько-бізнесової співпраці та участь у транснаціональних науково-дослідних консорціумах. Саме через такі мережі забезпечується постійне оновлення знань і технологій, що підтримує динамічний розвиток людського та інституційного потенціалу [15; 62].

Сукупність зазначених глобальних тенденцій підтверджує, що сучасне економічне зростання дедалі більше залежить від здатності країн забезпечувати збалансований розвиток усіх складових інтелектуального капіталу. Недостатня якість інституцій або обмежені можливості для комерціалізації знань призводять до втрати людського потенціалу та зниження ефективності міжнародної кооперації, що обмежує інтеграцію в глобальні цифрові й інноваційні екосистеми. Отже, інтелектуальний капітал постає не як сукупність ізольованих елементів, а як цілісна система, узгоджений розвиток якої визначає довгострокову конкурентоспроможність національної економіки в глобальному вимірі [9; 10; 18; 24].

3.2. Впровадження ефективних механізмів економічного зростання України на засадах інтелектуального капіталу

Для реалізації стратегічних пріоритетів формування інтелектуальних ресурсів в Україні та забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального

капіталу держава має запровадити ефективні механізми, які стимулюють інвестиції приватного сектору в нематеріальні активи. Ці механізми повинні ліквідувати бар'єри, що заважають перетворенню знань (Людський капітал) на інноваційний продукт (структурний та реляційний капітал).

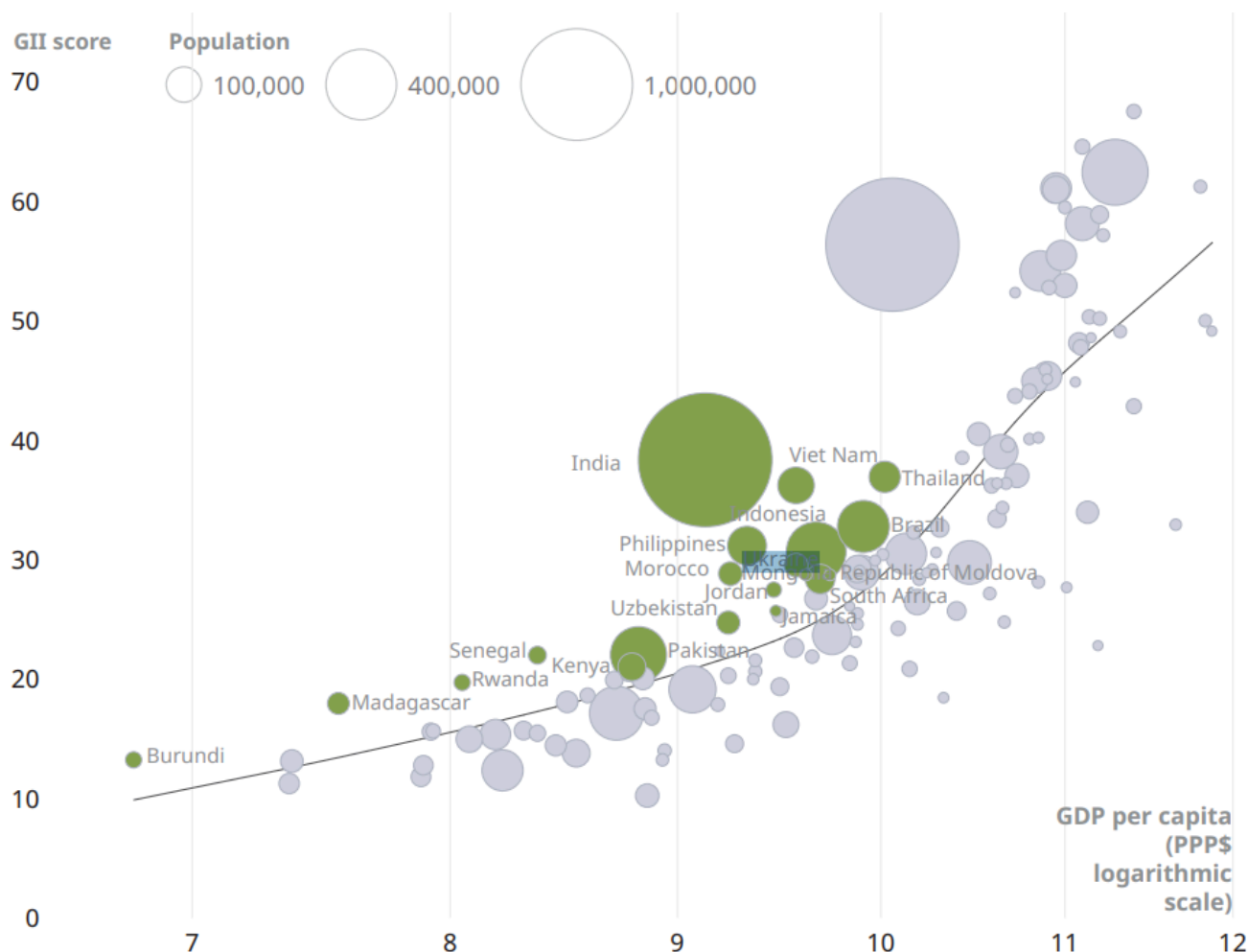

Рисунок 3.1 — Співвідношення країн світу за глобальним інноваційним індексом та ВВП на особу [15]

Аналіз стану та використання інтелектуальних ресурсів в Україні в умовах повномасштабної війни та геополітичної турбулентності виявляє складну картину, що характеризується поєднанням значного, але частково нереалізованого потенціалу з критичними структурними диспропорціями. Згідно з даними Глобального інноваційного індексу 2024 року, Україна посідає 60-те місце серед 133 досліджуваних економік світу. Ця позиція, хоча і свідчить про певну стійкість національної інноваційної системи, приховує глибокий розрив між складовими інтелектуального капіталу.

Детальний аналіз субіндексів дозволяє констатувати, що Україна належить до групи країн, які демонструють інноваційні результати, що перевищують очікування відносно поточного рівня економічного розвитку. Головною конкурентною перевагою України залишається людський капітал. Країна традиційно займає високі позиції за показниками охоплення вищою освітою та наявності кваліфікованих кадрів. Зокрема, за індикатором частки жінок з науковим ступенем у загальній чисельності зайнятих Україна входить до світових лідерів, посідаючи 4-те місце. Також високий рейтинг за показником реєстрації корисних моделей, де Україна утримує першість, свідчить про збереження винахідницької активності та здатності до технічної творчості навіть у кризових умовах [6].

Проте наявний людський потенціал використовується вкрай неефективно через критичну слабкість структурного та реляційного капіталу. Низькі позиції у рейтингах за якістю інституційного середовища (107-ме місце) та розвитком інфраструктури (82-ге місце) вказують на системну нездатність держави створити сприятливі умови для капіталізації знань. Неефективна судова система, недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності та складність адміністрування податків створюють високі трансакційні витрати для інноваційного бізнесу. Це призводить до того, що значна частина інтелектуального продукту, створеного українськими фахівцями, комерціалізується за межами країни, не створюючи доданої вартості для національної економіки.

Особливе занепокоєння викликає стан фінансування науково-дослідних робіт. Частка витрат на дослідження та розробки у валовому внутрішньому продукті України залишається критично низькою і не відповідає критеріям, необхідним для забезпечення розширеного відтворення інтелектуального капіталу. Відсутність розвиненого ринку венчурного інвестування та обмежений доступ до довгострокового кредитування призводять до виникнення так званої долини смерті для стартапів, коли перспективні ідеї не отримують фінансування на етапі масштабування та виходу на ринок. Це змушує інноваційні компанії переносити свої штаб-квартири та центри розробки в іноземні юрисдикції, що фактично означає експорт структурного капіталу.

Водночас сектор інформаційних технологій демонструє унікальний приклад стійкості та ефективності використання інтелектуальних ресурсів. ІТ-галузь, яка функціонує переважно в експортоорієнтованій моделі, змогла побудувати автономну екосистему, що фактично компенсує недоліки національного інституційного середовища. Висока мобільність активів, інтеграція у глобальні цифрові платформи та використання сучасних управлінських практик дозволили цьому сектору зберегти обсяги експорту послуг навіть в умовах війни. Це підтверджує тезу про те, що в умовах цифрової економіки структурний капітал може мати віртуальну природу і не залежати від фізичної інфраструктури конкретної території. Проте така модель розвитку несе ризики формування анклавної економіки, де високотехнологічний сектор слабо пов'язаний з іншими галузями промисловості та не стимулює їх модернізацію.

Серйозним викликом для збереження та розвитку інтелектуального капіталу України є міграційні процеси, спричинені війною. Масовий виїзд за кордон науковців, студентів та кваліфікованих фахівців створює загрозу незворотних втрат людського капіталу. Окрім прямого фізичного відтоку кадрів, існує проблема якісної деградації, відома як марнування мізків, коли високоосвічені фахівці змушені працювати на посадах, що не вимагають їхньої кваліфікації, як всередині країни, так і за кордоном. Це призводить до втрати професійних навичок та зниження загальної продуктивності праці в економіці.

Обґрунтування вибору запропонованих механізмів розвитку інтелектуального капіталу зумовлене необхідністю цілеспрямованого посилення його структурної складової, яка в межах національної інноваційної системи України залишається найбільш уразливою. Наявний людський потенціал, підтверджений високим рівнем освіти та здатністю до генерації нових ідей, не трансформується в економічні результати через інституційні обмеження, нестачу фінансових інструментів і слабкі механізми комерціалізації знань. У цьому контексті першочергове завдання державної економічної політики полягає у створенні таких умов, за яких інвестиції в знання та інновації стають економічно доцільними і прогнозованими для приватного сектора.

Однією з ключових причин недостатньої інноваційної активності бізнесу є високий рівень ризиків, пов'язаних із фінансуванням досліджень і розробок, а також відсутність довгострокових стимулів для інвестування в нематеріальні активи. Світова практика свідчить, що податкові інструменти належать до найбільш ефективних механізмів впливу на інвестиційні рішення підприємств у сфері інновацій [21; 18]. Запровадження податкових кредитів на витрати, пов'язані з науково-дослідною діяльністю, а також пільгового режиму оподаткування доходів від використання об'єктів інтелектуальної власності дозволяє знизити фактичну вартість інноваційних проєктів для бізнесу. Такі інструменти не лише компенсують частину фінансових ризиків, а й формують довгострокові стимули для розвитку дослідницької інфраструктури, накопичення патентного портфеля та впровадження нових технологій, що безпосередньо сприяє зміцненню структурного капіталу економіки [19; 60].

Водночас фінансові стимули самі по собі не здатні забезпечити повний цикл перетворення знань на ринковий продукт без наявності розвиненої інфраструктури венчурного фінансування. Перехід від ідеї до комерційного впровадження часто супроводжується дефіцитом капіталу на ранніх стадіях розвитку проєктів, що формує так звану «долину смерті» інновацій. Подолання цього бар'єра потребує налагодження стійких зв'язків між науковим середовищем, державними інституціями та приватними інвесторами. Створення венчурних фондів, бізнес-інкубаторів і технологічних парків за участю держави дозволяє розподілити первинні ризики та активізувати приватний капітал [22; 35]. Механізми державно-приватного партнерства, зокрема у форматі «фондів фондів» або державних гарантій для венчурних інвестицій, сприяють формуванню ефективного фінансового середовища для стартапів і інноваційних компаній. У результаті забезпечується інституційний міст між академічною наукою та ринком, а також створюються умови для інтеграції українських інноваційних проєктів у глобальні екосистеми.

Не менш важливим елементом зміцнення структурного капіталу є формування надійної системи захисту прав інтелектуальної власності. Слабкість

правових і судових механізмів у цій сфері залишається одним із ключових інституційних бар'єрів для залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій у нематеріальні активи [14; 48]. Посилення спеціалізованих інституцій, зокрема судових органів, що розглядають спори у сфері інтелектуальної власності, підвищує передбачуваність і захищеність інноваційної діяльності. Розвиток механізмів ліцензування та трансферу технологій від наукових установ до бізнесу для України має критично важливе прикладне значення, оскільки саме на цьому етапі формується розрив між науковими результатами та їх економічною реалізацією. Українські університети й науково-дослідні інститути володіють значним портфелем прикладних розробок у сферах інформаційних технологій, матеріалознавства, аграрних технологій, біомедицини та енергетики, однак більшість із них не доходить до стадії ринкового впровадження. Це призводить до ситуації, коли наукові результати залишаються у формі публікацій або дослідних зразків, не перетворюючись на ліцензовані технології чи комерційні продукти.

Практика країн з розвиненими інноваційними системами демонструє, що ключову роль у подоланні цього розриву відіграють спеціалізовані офіси трансферу технологій, які функціонують при університетах і наукових центрах. В Україні окремі елементи такої інфраструктури вже існують, зокрема при провідних технічних університетах та академічних установах, однак їх діяльність часто зводиться до формального патентування без подальшої комерціалізації. Практично доцільним є переорієнтація цих структур на активну взаємодію з бізнесом. Наприклад, у сфері аграрних технологій університетські розробки з точного землеробства або біотехнологій могли б передаватися агрохолдингам на основі ліцензійних угод, що забезпечило б стабільні роялті для наукових установ і водночас підвищило б продуктивність сільського господарства.

Іншим показовим напрямом є ІТ-сектор, де в Україні сформувався попит на прикладні рішення у сфері кібербезпеки, обробки великих даних та штучного інтелекту. У цьому випадку ефективний трансфер технологій може здійснюватися через створення спільних лабораторій між університетами та приватними компаніями, результати роботи яких одразу орієнтовані на ринок. Подібні формати

співпраці вже апробуються окремими українськими ІТ-компаніями, однак їх масштабування потребує чітких правил ліцензування та розподілу прав на результати інтелектуальної діяльності.

Важливою практичною передумовою активізації трансферу технологій є спрощення та уніфікація ліцензійних процедур. В українських реаліях складність укладання договорів, невизначеність щодо розподілу доходів і тривалі погоджувальні процеси часто відлякують потенційних партнерів із приватного сектора. Запровадження типових ліцензійних угод, прозорих методик оцінки вартості технологій і зрозумілих механізмів мотивації авторів розробок могло б суттєво знизити транзакційні витрати. Наприклад, фіксована частка ліцензійних доходів, що спрямовується безпосередньо авторам і науковим колективам, створює прямий економічний стимул до участі у прикладних дослідженнях.

Надійний захист прав інтелектуальної власності є ключовою умовою того, щоб зазначені механізми працювали ефективно. Для інвесторів, особливо міжнародних, принциповим є розуміння того, що права на технологію можуть бути захищені у судовому порядку в разі порушень. У цьому контексті показовим є досвід країн Центральної та Східної Європи, де створення спеціалізованих судів з питань інтелектуальної власності стало фактором зростання інвестицій у наукоємні галузі. Для України практичним кроком може стати повноцінний запуск спеціалізованої судової інфраструктури у сфері інтелектуальної власності, а також формування корпусу експертів, здатних оцінювати складні технологічні спори.

Захист інтелектуальної власності також безпосередньо впливає на можливість включення українських розробок у міжнародний обіг технологій. Наприклад, у сфері медичних або оборонних технологій міжнародні партнери зазвичай вимагають наявності охоронних документів, що діють не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Державна підтримка подання заявок за процедурою РСТ або часткова компенсація витрат на міжнародне патентування могла б значно підвищити привабливість українських технологій для транснаціональних компаній і венчурних фондів.

Узагальнення наведених механізмів дозволяє дійти висновку, що поточна модель використання інтелектуальних ресурсів в Україні характеризується суттєвим дисбалансом між якістю людського капіталу та спроможністю інституційного середовища забезпечити його ефективну реалізацію. Окремі успіхи у сфері цифровізації та наявність конкурентоспроможних фахівців не компенсують слабкість ринкових інститутів і обмеженість каналів комерціалізації знань [24; 42]. Для переходу від моделі донора інтелектуальних ресурсів до моделі бенефіціара інновацій Україні необхідно зосередити зусилля на системній перебудові структурного капіталу. Це передбачає формування прозорих і стабільних правил гри, надійний захист інвестицій у знання та цілеспрямоване стимулювання внутрішнього попиту на високотехнологічну продукцію, що у довгостроковій перспективі створює основу для стійкого економічного зростання та підвищення міжнародної конкурентоспроможності.

Основний виклик для України – не стільки формування, скільки утримання висококваліфікованого людського капіталу та його відповідність потребам економіки знань.

- Перехід до дуальної та прикладної освіти. Необхідне суттєве посилення практичної орієнтації вищої освіти та її зв'язку з реальним сектором економіки (бізнес-структурами, ІТ-кластерами). Це дозволить підвищити якість підготовки фахівців, необхідних для розвитку високотехнологічних галузей [17].
- Стимулювання R&D кар'єри. Розробка дієвих механізмів, які б стимулювали молодих науковців залишатися в країні (створення сучасних наукових лабораторій, конкурентна оплата праці, грантова підтримка) для запобігання "витоку мізків".
- Розвиток STEM-освіти. Стратегічний акцент на природничих, технічних, інженерних та математичних дисциплінах для забезпечення технологічного суверенітету.

Найбільша слабкість України, що відображається в низьких показниках ГПІ, — це якість інститутів та ефективність інноваційної інфраструктури.

- Захист інтелектуальної власності. Критично важливим є зміцнення правової системи у сфері охорони патентів, торгових марок та авторських прав. Надійний захист ІВ є фундаментом, який стимулює приватні інвестиції в інновації та технологічний розвиток.
- Ефективне фінансування R&D. Необхідне збільшення частки фінансування наукових досліджень за рахунок приватного сектору та впровадження прозорих, конкурентних грантових механізмів (зменшення бюрократії).
- Цифрова трансформація державного управління. Вдосконалення електронного урядування та цифровізація адміністративних послуг сприяє підвищенню ефективності бізнес-середовища та зменшенню корупційних ризиків, що безпосередньо впливає на якість структурного капіталу.

Україні необхідно суттєво посилити інтеграцію між науковим сектором, бізнесом і державою, оскільки саме ця триєдність визначає спроможність країни формувати та масштабувати інтелектуальний капітал. Поки що наявна інноваційна інфраструктура залишається фрагментованою, а процес трансформації наукових результатів у конкурентоспроможні продукти відбувається повільно. Недостатня включеність у глобальні високотехнологічні ланцюги створення вартості також обмежує можливості українських компаній використовувати міжнародні ринки як середовище для пришвидшеного розвитку та імпорту знань.

Одним зі стратегічних напрямів має стати активне стимулювання інноваційних кластерів — регіональних екосистем, де зосереджуються університети, дослідницькі інституції, стартапи, ІТ-компанії та виробничі підприємства. Світовий досвід демонструє, що саме такі кластери забезпечують прискорену комерціалізацію наукових розробок, розвиток венчурного ринку та формування спеціалізованих центрів компетенцій. Український ІТ-сектор, який фактично вже працює у форматі кластеризованої екосистеми, показує ефективність такого підходу: швидке зростання експорту, залучення міжнародних клієнтів та інтеграція у глобальну інноваційну мережу. Масштабування цього досвіду на інші галузі (аерокосмічна, біотехнологічна, оборонна, «зелена» енергетика) може забезпечити значний мультиплікативний ефект.

Розвиток міжнародної наукової кооперації має стати ще одним ключовим механізмом підсилення інтелектуального потенціалу. Участь у міжнародних дослідницьких програмах, спільні проєкти з європейськими та світовими університетами, доступ до лабораторій, інфраструктури та транскордонного фінансування дозволяють Україні підвищувати якість власних досліджень, інтегруватися у глобальні потоки знань та формувати реляційний капітал. Це також сприяє вирівнюванню технологічних стандартів та включенню українських науковців і компаній у міжнародні інноваційні мережі.

Підтримка високотехнологічного експорту є логічним завершальним етапом ефективної політики розвитку інтелектуального капіталу, оскільки саме експорт є ключовим механізмом перевірки інноваційної спроможності економіки. Україна має зосередитися на формуванні інструментів фінансової та консультативної підтримки експортерів високотехнологічної продукції: експортні кредити, страхування ризиків, програми для виходу на зовнішні ринки, сертифікація, сприяння участі у глобальних виставках та технологічних форумах. Успішний високотехнологічний експорт свідчить не лише про якість вітчизняних інновацій, але й про здатність країни інтегрувати результати розвитку людського, структурного та реляційного капіталу в економічну вартість на міжнародному рівні.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних підходів та концепцій економічного зростання дозволив встановити, що інтелектуальний капітал виступає ключовим ендогенним чинником розвитку сучасної економіки. Відзначено, що традиційні моделі економічного зростання, що орієнтуються лише на кількісне збільшення ресурсів, поступаються за ефективністю підходам, які враховують знання, інновації та компетенції. Це підтверджує необхідність інтеграції інтелектуального капіталу у стратегії національного розвитку, оскільки він забезпечує перехід економіки від простого розширення виробництва до структурного та якісного розвитку, сприяючи інноваціям та підвищенню продуктивності.

Дослідження еволюції та сутності інтелектуального капіталу показало, що він є складною, багаторівневою системою, що включає Людський, Структурний та Реляційний капітал. Людський капітал охоплює знання, навички та компетенції працівників, Структурний капітал — патенти, процеси, організаційні інститути, а Реляційний капітал — взаємозв'язки з клієнтами, партнерами та репутацію. Встановлено, що ефективне поєднання цих компонентів створює синергію, яка критично необхідна для генерації інновацій, підвищення конкурентоспроможності економіки та забезпечення стійкого зростання.

Охарактеризовано сучасні методики оцінки моделей економічного зростання на основі інтелектуального капіталу, зокрема глобальні індекси та показники ефективності використання ІК, такі як GII та GCI. Аналіз показав, що економічна ефективність країн визначається не лише обсягом накопичених ресурсів, а й здатністю ефективно їх застосовувати. Це свідчить про важливість комплексного підходу до оцінки ІК, що включає кількісні та якісні показники, здатність трансформувати знання у реальні економічні результати, а також інтегрувати інновації у виробничі та соціальні процеси.

Аналіз світового досвіду використання інтелектуальних ресурсів у різних країнах в умовах глобальних трансформацій показав, що високорозвинені держави успішно інтегрують ІК у національні стратегії розвитку, забезпечуючи синергію між освітою, науковими дослідженнями, технологічними інноваціями та бізнесом.

Виявлено, що ефективність використання інтелектуальних ресурсів безпосередньо впливає на економічний успіх, а країни, що мають сильний Структурний і Реляційний капітал, здатні монетизувати наукові результати та забезпечувати стійке зростання в умовах глобальної конкуренції.

Дослідження глобальної ефективності використання інтелектуальних ресурсів дозволило встановити, що збалансований розвиток усіх компонентів ІК є визначальним фактором стійкого економічного зростання. Ефективність застосування інтелектуальних ресурсів визначається здатністю економіки створювати високотехнологічну продукцію, інтегруватися у міжнародні інноваційні ланцюги та забезпечувати конкурентоспроможність на глобальному ринку. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до формування ІК на національному рівні та адаптації світових практик до національних умов.

Аналіз поточного стану та використання інтелектуальних ресурсів в Україні показав, що країна має значний потенціал Людського капіталу, який підтверджується високими освітніми показниками та рівнем компетенцій працівників. Водночас розвиток Структурного та Реляційного капіталу залишається низьким через слабку інституційну підтримку, недостатній захист інтелектуальної власності та обмежені інвестиції у R&D. Такий дисбаланс стримує розвиток інновацій та знижує ефективність використання науково-технічного потенціалу, обмежуючи можливості інтеграції України у глобальні економічні та технологічні процеси.

Визначено ключові напрями та сучасні тенденції забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального капіталу в Україні з урахуванням структурних трансформацій світової економіки. Доведено, що підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу можливе лише за умови одночасного та узгодженого розвитку всіх трьох його складових, оскільки диспропорції між ними знижують загальний економічний ефект. Розвиток людського капіталу має супроводжуватися модернізацією системи освіти та безперервного навчання відповідно до потреб цифрової економіки, тоді як зміцнення структурного капіталу потребує формування ефективних інститутів,

інноваційної інфраструктури, цифрових платформ і сприятливого регуляторного середовища. Водночас посилення реляційного капіталу передбачає розширення міжнародної науково-технологічної співпраці, інтеграцію в глобальні інноваційні мережі та розвиток довіри між державою, бізнесом і науковим сектором.

Обґрунтовано, що адаптація національної економіки до глобальних тенденцій, зокрема Інновацій 4.0, цифровізації, розвитку штучного інтелекту та поширення принципів ESG, є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності інтелектуального капіталу. Орієнтація на сталі інновації та соціально відповідальне інвестування сприяє не лише технологічному оновленню економіки, а й підвищенню її стійкості до зовнішніх шоків. Розвиток інституційного середовища, що забезпечує комерціалізацію знань, трансфер технологій та захист прав інтелектуальної власності, розглядається як ключовий чинник перетворення наукового потенціалу на конкурентоспроможну високотехнологічну продукцію. Реалізація такого підходу дозволить забезпечити стабільне економічне зростання, підвищити продуктивність праці та мінімізувати ризики втрати людського потенціалу внаслідок «витоку мозку».

У ході дослідження обґрунтовано стратегічні пріоритети формування та розвитку інтелектуальних ресурсів в Україні. До них віднесено впровадження системи податкового стимулювання інвестицій у наукові дослідження та розробки, що створює умови для залучення приватного капіталу та підвищення інноваційної активності підприємств. Визначено важливість розвитку венчурної та інноваційної інфраструктури, зокрема через формування мережі стартап-екосистем, бізнес-інкубаторів і акселераторів, а також механізмів державно-приватного партнерства, які дозволяють зменшити інвестиційні ризики на ранніх етапах інноваційних проєктів. Посилення захисту інтелектуальної власності розглядається як необхідна умова підвищення довіри інвесторів та стимулювання комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Реалізація визначених стратегічних пріоритетів сприятиме формуванню цілісної національної системи розвитку інтелектуального капіталу, орієнтованої на створення доданої вартості та підвищення глобальної конкурентоспроможності.

Це забезпечить трансформацію знань у високотехнологічну продукцію, зміцнення економічної бази країни та її інтеграцію у глобальні ланцюги створення вартості, що є необхідною передумовою сталого розвитку України в умовах економіки знань.

Визначено ключові напрями та сучасні тенденції забезпечення збалансованого розвитку інтелектуального капіталу в Україні з урахуванням структурних трансформацій світової економіки. Доведено, що підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу можливе лише за умови одночасного та узгодженого розвитку всіх трьох його складових, оскільки диспропорції між ними знижують загальний економічний ефект. Розвиток людського капіталу має супроводжуватися модернізацією системи освіти та безперервного навчання відповідно до потреб цифрової економіки, тоді як зміцнення структурного капіталу потребує формування ефективних інститутів, інноваційної інфраструктури, цифрових платформ і сприятливого регуляторного середовища. Водночас посилення реляційного капіталу передбачає розширення міжнародної науково-технологічної співпраці, інтеграцію в глобальні інноваційні мережі та розвиток довіри між державою, бізнесом і науковим сектором.

Обґрунтовано, що адаптація національної економіки до глобальних тенденцій, зокрема Інновацій 4.0, цифровізації, розвитку штучного інтелекту та поширення принципів ESG, є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності інтелектуального капіталу. Орієнтація на сталі інновації та соціально відповідальне інвестування сприяє не лише технологічному оновленню економіки, а й підвищенню її стійкості до зовнішніх шоків. Розвиток інституційного середовища, що забезпечує комерціалізацію знань, трансфер технологій та захист прав інтелектуальної власності, розглядається як ключовий чинник перетворення наукового потенціалу на конкурентоспроможну високотехнологічну продукцію. Реалізація такого підходу дозволить забезпечити стабільне економічне зростання, підвищити продуктивність праці та мінімізувати ризики втрати людського потенціалу внаслідок «витоку мозку».

У ході дослідження обґрунтовано стратегічні пріоритети формування та розвитку інтелектуальних ресурсів в Україні. До них віднесено впровадження системи податкового стимулювання інвестицій у наукові дослідження та розробки, що створює умови для залучення приватного капіталу та підвищення інноваційної активності підприємств. Визначено важливість розвитку венчурної та інноваційної інфраструктури, зокрема через формування мережі стартап-екосистем, бізнес-інкубаторів і акселераторів, а також механізмів державно-приватного партнерства, які дозволяють зменшити інвестиційні ризики на ранніх етапах інноваційних проєктів. Посилення захисту інтелектуальної власності розглядається як необхідна умова підвищення довіри інвесторів та стимулювання комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Реалізація визначених стратегічних пріоритетів сприятиме формуванню цілісної національної системи розвитку інтелектуального капіталу, орієнтованої на створення доданої вартості та підвищення глобальної конкурентоспроможності. Це забезпечить трансформацію знань у високотехнологічну продукцію, зміцнення економічної бази країни та її інтеграцію у глобальні ланцюги створення вартості, що є необхідною передумовою сталого розвитку України в умовах економіки знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics. 1956. Vol. 70, № 1. P. 65–94.
2. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell, 1776.
3. Romer P. M. Increasing Returns and Long-Run Growth. Journal of Political Economy. 1986. Vol. 94, № 5. P. 1002–1037.
4. Romer P. M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy. 1990. Vol. 98, № 5. P. S71–S102.
5. Lucas R. E., Jr. On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics. 1988. Vol. 22, № 1. P. 3–42.
6. Sen A. Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press, 1999. 384 p.
7. Todaro M. P., Smith S. C. Economic Development. 13th ed. Harlow: Pearson Education, 2020. 752 p.
8. Aghion P., Howitt P. A Model of Growth Through Creative Destruction. Econometrica. 1992. Vol. 60, № 2. P. 323–351.
9. Edvinsson L., Malone M. S. Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brain. New York: HarperBusiness, 1997.
10. Stewart T. A. Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations. New York: Currency Doubleday, 1997.
11. Brooking A. Intellectual Capital: Core Assets for the Third Millennium Enterprise. London: International Thomson Business Press, 1996.
12. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. Chicago: University of Chicago Press, 1964.
13. Sveiby K. E. Methods for Measuring Intangible Assets. The European Journal of Management and Business Economics. 2010. Vol. 19, № 3. P. 191–208.
14. Kaplan R. S., Norton D. P. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Boston: Harvard Business Review Press, 1996.

15. Global Innovation Index 2024: Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship. WIPO. 2024. URL: <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/en/index.html> (дата звернення: 27.11.2025).
16. The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum. 2019. URL: <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth> (дата звернення: 27.11.2025).
17. The Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19. World Bank. 2020. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34432> (дата звернення: 27.11.2025).
18. Supporting Investment in Knowledge Capital, Growth and Innovation. Paris: OECD Publishing, 2013.
19. Knowledge-Based Capital, Innovation and Resource Allocation. OECD Economic Policy Papers. 2013. № 4.
20. Drucker P. F. The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society. New York: Harper & Row, 1969.
21. Chesbrough H. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. Boston: Harvard Business School Press, 2003.
22. Grossman G. M., Helpman E. Innovation and Growth in the Global Economy. Cambridge: MIT Press, 1991.
23. Jones C. I. Paul Romer: Ideas, Nonrivalry, and Endogenous Growth. The Scandinavian Journal of Economics. 2019. Vol. 121, № 3. P. 859–883.
24. Геєць В. М. Інтелектуальний капітал як чинник інноваційного розвитку економіки України. Економіка України. 2018. № 10. С. 3–20.
25. Заблоцька О. В., Мельник С. В. Стратегічні напрями розвитку інтелектуального потенціалу України. Економічний вісник НГУ. 2019. № 2. С. 76–84.

26. The Future of Jobs Report 2023. World Economic Forum. 2023. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023/> (дата звернення: 27.11.2025).
27. ESG Assets May Hit \$53 Trillion by 2025. Bloomberg Intelligence. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/professional/blog/esg-assets-may-hit-53-trillion-by-2025-a-third-of-global-aum/> (дата звернення: 27.11.2025).
28. Notes from the AI Frontier: Modeling the Impact of AI on the World Economy. McKinsey Global Institute. 2018. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/artificial-intelligence/notes-from-the-ai-frontier-modeling-the-impact-of-ai-on-the-world-economy> (дата звернення: 27.11.2025).
29. Intangible Asset Market Value Study 2020. Ocean Tomo. 2020. URL: <https://www.oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/> (дата звернення: 27.11.2025).
30. Horizon Europe: The EU Research and Innovation Programme 2021-2027. European Commission. 2021. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (дата звернення: 27.11.2025).
31. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum, 2016.
32. Acemoglu D., Restrepo P. The Race between Man and Machine: Implications of Technology for Growth, Factor Shares, and Employment. *American Economic Review*. 2018. Vol. 108, № 6. P. 1488–1542.
33. Arrow K. J. The Economic Implications of Learning by Doing. *Review of Economic Studies*. 1962. Vol. 29, № 3. P. 155–173.
34. Бабенко С. Г., Скрипник А. Г. Податкове стимулювання інноваційної діяльності в Україні. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 62–73.
35. Василенко В. А. Механізми венчурного фінансування інноваційної діяльності в Україні. *Економіка та право*. 2019. № 2. С. 45–51.

36. Shkola V. Yu. et al. Global Competitiveness of the Economy and Intellectual Capital Index: Case of EU Countries and Ukraine. WSEAS Transactions on Business and Economics. 2021. Vol. 18. P. 1152–1165.
37. Sustainable Development Goals. United Nations. 2015. URL: <https://sdgs.un.org/goals> (дата звернення: 27.11.2025).
38. Industry 4.0 Market Forecast to 2028. Emergen Research. 2021. URL: <https://www.emergenresearch.com> (дата звернення: 27.11.2025).
39. World Employment and Social Outlook 2018: Greening with Jobs. ILO. 2018. URL: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_628654/lang--en/index.htm (дата звернення: 27.11.2025).
40. Intellectual Property and the U.S. Economy: Third Edition. USPTO. 2022. URL: <https://www.uspto.gov/ip-policy/economic-research/intellectual-property-and-us-economy> (дата звернення: 27.11.2025).
41. Patent Index 2023. European Patent Office. 2023. URL: <https://www.epo.org/en/about-us/statistics/patent-index-2023> (дата звернення: 27.11.2025).
42. Кириленко О. П. Інтелектуальний капітал в системі національного багатства. Фінанси України. 2020. № 5. С. 7–22.
43. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник. Київ: Либідь, 2006. 480 с.
44. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Київ: КНЕУ, 2004. 275 с.
45. Грищенко І. М. Управління інтелектуальним капіталом підприємства. Харків: ХНЕУ, 2018. 312 с.
46. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. 896 p.

47. Stiglitz J. E., Greenwald B. C. Creating a Learning Society: A New Approach to Growth, Development, and Social Progress. New York: Columbia University Press, 2014. 680 p.
48. Jaffe A. B., Trajtenberg M. Patents, Citations, and Innovations. Cambridge: MIT Press, 2002.
49. Science and Engineering Indicators 2024. National Science Foundation. 2024. URL: <https://nces.nsf.gov/pubs/nsb20241> (дата звернення: 27.11.2025).
50. Innovation Statistics 2024. Eurostat. 2024. URL: <https://www.google.com/search?q=https://ec.europa.eu/eurostat/web/science-technology-innovation/statistics-illustrated> (дата звернення: 27.11.2025).
51. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Державна служба статистики України. Київ, 2024. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2025).
52. Інфляційний звіт. Національний банк України. 2024. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2025).
53. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2025).
54. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://www.google.com/search?q=https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF> (дата звернення: 27.11.2025).
55. Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. World Bank. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment> (дата звернення: 27.11.2025).
56. Global Intangible Finance Tracker / GIFT™ 2024. Brand Finance. 2024. URL: <https://brandirectory.com/reports/global-intangible-finance-tracker-gift/2024> (дата звернення: 27.11.2025).

57. Балакірева О. М., Дмитрук Д. А. Моніторинг громадської думки щодо проблем вищої освіти та науково-технічної діяльності: регіональний аспект. Український соціум. 2019. № 2 (69). С. 97–110. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/97-110_No269_2019_ukr.pdf (дата звернення: 27.11.2025).
58. OECD Economic Outlook, Volume 2024 Issue 2. OECD Publishing. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-outlook-volume-2025-issue-2_9f653ca1-en (дата звернення: 27.11.2025).
59. OECD Compendium of Productivity Indicators 2025. OECD Publishing. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-compendium-of-productivity-indicators-2025_b024d9e1-en (дата звернення: 27.11.2025).
60. Corrado C., Hulten C. R., Sichel D. E. Intangible Capital and U.S. Economic Growth. Review of Income and Wealth. 2013. Vol. 59, No. 4. P. 675–693.
61. Jorgenson D. W., Ho M. S., Stiroh K. J. Information Technology and the American Growth Resurgence. Cambridge: MIT Press, 2005.
62. Global Innovation Index 2024: What is the future of innovation? WIPO. 2024. URL: <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/en/index.html> (дата звернення: 27.11.2025).
63. World Intangible Investment Highlights. WIPO. 2024. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-rn2025-8-en-world-intangible-investment-highlights.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
64. World Competitiveness Ranking. IMD World Competitiveness Center. 2025. URL: https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/rankings/wcr-rankings/#_tab_map-standard (дата звернення: 27.11.2025).

Звіт подібності

Метадані

Назва організації		підрозділ		
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU		кафедра міжнародної економіки		
Заголовок				
«Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку»				
Автор		Науковий керівник / Експерт		
Степанов Данило Максимович		проф. Черницька Т.В.		
Кількість слів	Кількість символів	Дата звіту	Дата редагування	ІД документу
15994	132996	12/14/2025	12/14/2025	332863575

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

КП 1

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

КП 2

15994

Кількість слів

КЦ

132996

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		0
Інтервали		0
Мікропробіли		0
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		15

Джерела

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз		Колір тексту
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку 12/9/2024 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародної економіки)	19 0.12 %

2	Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку 12/9/2024 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародної економіки)	16 0.10 %
3	Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку 12/9/2024 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародної економіки)	16 0.10 %
4	Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку 12/9/2024 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародної економіки)	15 0.09 %
5	Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку 12/9/2024 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародної економіки)	14 0.09 %
6	http://193.105.7.210:8181/sites/default/files/files_2018/28_29.09/dis_Rotan.pdf	13 0.08 %
7	Глобальні чинники інноваційного розвитку національних економік 6/2/2025 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародних фінансів)	13 0.08 %
8	Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку 12/9/2024 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародної економіки)	13 0.08 %
9	Боковець-2025(з березня) 9/10/2025 Publishing House "Helvetica" (Видавничий дім "Гельветика")	12 0.08 %
10	https://studfile.net/preview/2448624/	12 0.08 %
з бази даних RefBooks (0.13 %)		
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ (ІДЕНТИЧНИХ СПІВ (ФРАГМЕНТІВ))
джерело: Paperity		
1	AN EMPIRICAL ANALYSIS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY (ICT) AND ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA J Surujal, A Sanusi, O Y Akinwale;	11 (1) 0.07 %
2	Intellectual Potential of Technological Leadership and Competitiveness of Countries Zahrebelna Iryna L. , Dyvnych Olha D.,Deineka Tetiana A., Shkurupii Olha V. ;	10 (2) 0.06 %
з домашньої бази даних (1.05 %)		
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ (ІДЕНТИЧНИХ СПІВ (ФРАГМЕНТІВ))
3	Інтелектуальний ресурс глобального економічного розвитку 12/9/2024 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародної економіки)	134 (11) 0.84 %
4	Глобальні чинники інноваційного розвитку національних економік 6/2/2025 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародних фінансів)	13 (1) 0.08 %

5	«Стратегічні пріоритети нарощування міжнародної конкурентоспроможності регіонів України» 10/11/2017 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (відділ координації та моніторингу періодичних фахових видань)	11 (1) 0.07 %
6	Торгівельні війни як механізм реалізації національних інтересів США на глобальних ринках 12/2/2025 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра міжнародної економіки)	10 (1) 0.06 %
з програми обміну базами даних (0.24 %)		
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
7	+00 ДР Ані Джума_3 6/29/2025 Odessa National Polytechnic University (ІБЕІТ, кафедра МЗЕІД)	15 (3) 0.09 %
8	Боковець-2025(з березня) 9/10/2025 Publishing House "Helvetica" (Видавничий дім "Тельветика")	12 (1) 0.08 %
9	Антиплатіат_Заїка 12/6/2024 Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Кафедра міжнародної журналістики)	11 (1) 0.07 %
з Інтернету (0.38 %)		
ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ДЖЕРЕЛО URL	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
10	http://repositorc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/11219/1/%D0%8C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%2039_%202020_08.pdf	14 (2) 0.09 %
11	http://193.105.7.210.8181/sites/default/files/files_2018/28_29.09/dis_Rotan.pdf	13 (1) 0.08 %
12	https://studfile.net/preview/2448624/	12 (1) 0.08 %
13	http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/lobuzina.pdf	11 (1) 0.07 %
14	https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-intelektualnogo-kapitalakak-faktora-razvitiya-regiona	11 (1) 0.07 %

Список прийнятих фрагментів

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗМІСТ	КІЛЬКІСТЬ ОДНАКОВИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
---------------------	-------	---------------------------------------

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

**«ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
УКРАЇНИ»**

**КИЇВ
КНЕУ-2025**

Олійник А.С.	159
Євроінтеграційні драйвери диверсифікації товарного експорту України в умовах поглиблення співпраці з ЄС	
Панченко Т. В.	161
Проблеми та перспективи інтеграції України в глобальні та європейські логістичні мережі	
Пеньківська А.Ю.	163
Євроінтеграційний потенціал України в умовах структурних змін світової торгівлі	
Пономаренко О.О.	166
Аутсорсинг як інструмент корпоративного розвитку багатонаціональних підприємств у глобальній економіці	
Присяжнюк Н.А.	169
Євроінтеграційний вектор конкурентного розвитку України: економічні ефекти та виклики	
Ричка Л.С.	171
Стратегія взаємодії України з міжнародними валютно-фінансовими організаціями	
Савченко А. Д.	173
Соціальні мережі як глобальні платформи монетизації креативності: можливості та ризики	
Сисоєва А.Ю.	175
Європейська складова структурних трансформацій ринку праці України	
Степанов Д.М.	177
Європейський вектор розвитку як основа посткризового економічного відновлення України	
Сухоцький Н.С.	180
Стратегічна експансія ТОВ «НОВА ПОШТА» на ринок Європейського Союзу: вектори та конкурентні переваги	
Ільченко О.О.	182
Фонди нерухомості (REIT) як перспективний інструмент інвестування в Україні	
Затишна А.В.	185
Європейська міграційна політика як чинник економічного зростання ЄС у повоєнний період	
Віштак Д. П.	188
Конкурентні стратегії економічного розвитку України в умовах повоєнного відновлення	
Галата О.О.	191
Сучасний стан та перспективи розвитку аудиторських послуг в Україні	
Джаман Н.Я.	194
Географічна структура та динаміка міжнародних товарних ринків: теоретико-методичний аспект	
Павленко Н.С.	196
Інвестиційне співробітництво України з країнами-членами ЄС	
Бородай Д. Ю.	197
Особливості цифровізації економіки Європейського Союзу	
Теплюк П.М.	200
Розвиток міжнародного ринку пасажирських авіаперевезень	
Ярошенко І.І.	203
Реалізація європейських інвестиційних проектів в Україні	
Шейгець А. М.	205

Степанов Д.М.

Науковий керівник – к.е.н., професор кафедри міжнародної економіки

Черницька Т.В.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ПОСТКРИЗОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Посткризове економічне відновлення України відбувається в умовах масштабних втрат людського та виробничого потенціалу, руйнування інфраструктури, падіння інвестиційної активності та зростання зовнішніх ризиків. У цих умовах саме європейський вектор розвитку стає ключовою рамкою для трансформації економіки, модернізації державних інституцій і переходу до моделі стійкого зростання. Угода про асоціацію з ЄС та Поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) створюють фундамент для структурних реформ і нового формату економічної взаємодії. Згідно з даними Європейської служби зовнішніх дій (EEAS), Угода має системний характер: вона охоплює нормативну гармонізацію у сферах технічного регулювання, санітарних та фітосанітарних норм, захисту прав споживачів, конкуренції та державних закупівель. Гармонізація законодавства формує прогнозоване регуляторне середовище, яке є ключовою умовою для залучення інвестицій, відновлення промисловості та модернізації інфраструктури.

Одним із найбільш вагомих наслідків євроінтеграції є інтенсивне реформування державних інституцій. Згідно з даними Фонду Конрада Аденауера (KAS), рівень виконання Україною зобов'язань Угоди про асоціацію станом на 2022 рік становив близько 55%. Хоча цей показник

свідчить про суттєвий прогрес, він також демонструє значні резерви з імплементації норм ЄС — особливо у сферах енергетики, транспорту, цифрової економіки та правозастосування.

Інституційна модернізація безпосередньо впливає на інвестиційний клімат. Звіти Європейської комісії та МФО підкреслюють, що впровадження норм ЄС зменшує регуляторні ризики, посилює прозорість та підвищує конкурентоспроможність бізнес-середовища. В умовах післякризового відновлення це є критично важливим, адже інвестори реагують не лише на рівень економічних можливостей, а й на якість управління, правову визначеність та прогнозованість регуляторної політики.

Поглиблення торгівлі з ЄС — один із найпомітніших результатів УА. Більшість досліджень, зокрема аналітика ІЕД та KSE, свідчать: лібералізація торгівлі сприяла збільшенню експорту українських товарів з високою доданою вартістю. Хоча сировинні товари все ще займають значну частку експорту, поступове освоєння європейських технічних регламентів дозволяє нарощувати виробництво продукції машинобудування, харчової та переробної промисловості, IT-послуг. Згідно з оцінками ЄС, український експорт до ЄС має потенціал стрімкого зростання за умов масштабної модернізації логістики та інфраструктури. Це особливо актуально в умовах зруйнованих транспортних коридорів і необхідності переорієнтації на західні ринки.

Європейський вектор розвитку відкриває доступ України не лише до ринку, але й до інноваційної екосистеми ЄС. Україна вже бере участь у програмах Horizon Europe, Digital Europe та інших ініціативах, спрямованих на розвиток R&D, цифрової трансформації та інноваційних технологій. Як зазначає CES у звіті “Europe’s next frontier”, Україна має один із найбільш потужних IT-секторів у Європі, і його інтеграція в європейські виробничі ланцюги є економічно вигідною для обох сторін. Водночас ЄС є ключовим донором у відновленні критичної інфраструктури — енергетичної, транспортної, цифрової — що створює основу для зростання в середньо- та довгостроковій перспективі.

Попри значний потенціал євроінтеграції, процес відновлення України супроводжується низкою викликів. Моніторинг KAS показує, що значна частина нормативних зобов’язань УА впроваджена частково або перебуває на ранніх етапах. Це стосується, зокрема, реформ судової системи, антимонопольної політики, енергетичного ринку та регулювання транспорту.

Додаткові виклики пов’язані з воєнними ризиками, які стримують зовнішніх інвесторів та ускладнюють адаптацію бізнесу до європейських стандартів. Потреба у масштабних інвестиціях у відбудову (за оцінками Світового банку — понад 400 млрд дол.) значно перевищує внутрішні ресурси держави. Тому імплементація норм ЄС стає не лише технічним процесом, а й засобом підвищення довіри донорів та партнерів.

У стратегічній перспективі євроінтеграція формує нову модель української економіки — інноваційну, конкурентну, орієнтовану на високу

додану вартість і глибоку співпрацю з країнами ЄС. Згідно з аналітикою CES, Україна може стати ключовою частиною європейських ланцюгів постачання в енергетиці, технологіях, агропереробці та оборонній промисловості. Це дає можливість не лише відновити зруйновану економіку, але й побудувати її на якісно новому рівні.

Європейський вектор розвитку — це не лише зовнішня політика. Це внутрішня рамка реформ, яка визначає зміст і темпи відновлення України. Інтеграція до європейського економічного простору стимулює модернізацію державного управління, сприяє підвищенню прозорості та передбачуваності регуляторного середовища, посилює інноваційний потенціал і відкриває доступ до сучасних фінансових та технологічних ресурсів. Це створює передумови для переходу від моделі відновлення до моделі сталого розвитку, орієнтованого на конкурентоспроможність, продуктивність та ефективність. Синергія внутрішніх трансформацій і підтримки з боку ЄС визначатиме темпи та глибину оновлення української економіки. Таким чином, європейський вектор розвитку стає не лише інструментом відновлення після криз, а фундаментом переходу України до сучасної високотехнологічної та стійкої економічної системи.

Список літератури:

1. European External Action Service (EEAS). EU–Ukraine Association Agreement: Implementation Reports. URL: <https://www.eeas.europa.eu> (дата звернення: 15.11.2025).
2. European Commission. Association Implementation Report on Ukraine (2016–2024). URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Center for Economic Strategy (CES). Europe’s Next Frontier: The Economic Potential of Ukraine in the EU Single Market. URL: <https://ces.org.ua> (дата звернення: 15.11.2025).
4. Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS). Ukraine’s Progress in Implementing the EU–Ukraine Association Agreement. URL: <https://www.kas.de> (дата звернення: 15.11.2025).
5. Сятиня А. Вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на торговельні режими України. Наукові праці КНЕУ. URL: <https://kneu.edu.ua> (дата звернення: 15.11.2025).
6. Institute for Economic Research and Policy Consulting (IER / ІЕД). Аналітичні звіти з торговельної політики та євроінтеграції. URL: <https://ier.com.ua> (дата звернення: 15.11.2025).
7. KSE Institute. Аналітика щодо структурних змін українського експорту та інтеграції до ринку ЄС. URL: <https://kse.ua> (дата звернення: 15.11.2025).

8. Міністерство економіки України. Статистика зовнішньої торгівлі України (2020–2024).

URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2025).

9. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA).

URL: <https://www.worldbank.org> (дата звернення: 15.11.2025).

10. OECD. Ukraine: Economic and Structural Policy Review.

URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення: 15.11.2025).